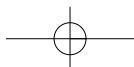
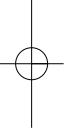
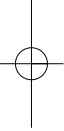
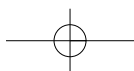
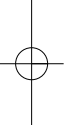
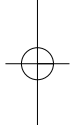
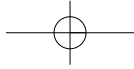
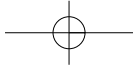

Plan B

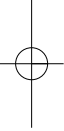
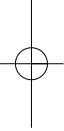

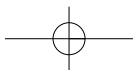

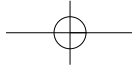
Plan B

Kebnekaisegruppen

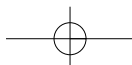
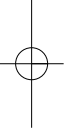
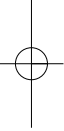
Ekerlids Förlag

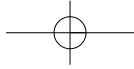
Ekerlids Förlag
Tegnérgatan 37
111 61 Stockholm
Tel 08-411 42 70, fax 08-411 42 71
Hemsida: www.ekerlids.com

© författarna och förlaget
Formgivning omslag: John Persson
Formgivning och sättning inlaga: Gyllene Snittet, Helsingborg
Tryckt hos Bulls Graphics i Halmstad, september 2007
ISBN: 978 91 7092 071 0

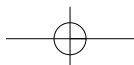
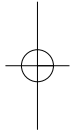

Innehåll

Förord	7
När fusket blir vardagsmat	9
<i>Kebnekaisegruppen</i> <i>Fredrik Bergström, Stefan Fölster, Linda Genf, Robert Gidehag,</i> <i>Nils Karlson, Henrik Lindberg, Johan Marcus, Helena Olsson</i>	
Att fuska eller inte fuska	15
<i>Henrik Lindberg</i>	
Plan B som i Boende	29
<i>Fredrik Bergström</i>	
Att få sitt på det torra	45
<i>Helena Olsson</i>	
Att klara sjukdom	57
<i>Stefan Fölster</i>	
Pirate Bay-generationen och Plan B	71
<i>Linda Genf</i>	
Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?	83
<i>Robert Gidehag</i>	
Plan B: Obalansen slår tillbaka	97
<i>Johan Marcus</i>	

Om det officiella välfärdssystemets långsiktiga legitimitet	105
<i>Nils Karlson</i>	
Blaga 1: Fakta kring opinionsundersökning	111
Frågor och resultat från opinionsundersökning	113
Noter	117
Författarpresentationer	125

Förord

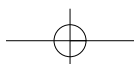
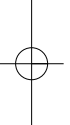
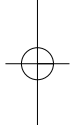
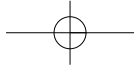
Det svenska samhället kännetecknas av mängder av skatter, subventioner och regleringar av olika slag. Dessa förväntas svenskarna följa. Det är dock inte alltid fallet utan det är många som i större eller mindre skala kringgår eller utnyttjar regelverken på ett otillbörligt sätt. I denna bok har vi analyserat detta fenomen, som vi kallar Plan B, närmare. Boken har skrivits av den så kallade Kebnekaisegruppen. Detta är en grupp personer som under några år har träffats för att diskutera samhällsekonomiska frågeställningar som är av vikt för det svenska samhället och dess medborgare. Vid senaste konferensen diskuterades människors tendens att välja Plan B och vad detta beror på och vilka konsekvenserna är för samhället i stort. Denna bok, som har skrivits av några av gruppens deltagare, är ett försök att sammanfatta och utveckla de diskussioner som fördes.

Att skriva med många författare är inte helt oproblematiskt. För att hålla ihop projektet har författarna haft stor hjälp av Mats Ögren som har fungerat som redaktör. Författarna riktar ett stort tack till Mats om han använt både piska, morot och skarpa redaktörsögon för att driva arbetet framåt. Författarna svarar själva för de tankar och slutsatser som behandlas i de olika kapitlen. Författarna presenteras på sid 125.

Juli 2007

Kebnekaisegruppen

Fredrik Bergström, Stefan Fölster, Linda Genf, Robert Gidehag,
Nils Karlson, Henrik Lindberg, Johan Marcus, Helena Olsson

När fusket blir vardagsmat

Kebnekaisegruppen

Fredrik Bergström, Stefan Fölster, Linda Genf,
Robert Gidehag, Nils Karlson, Henrik Lindberg,
Johan Marcus, Helena Olsson

Man vet att det är fel, men man gör det ändå. Att på olika sätt försöka runda systemet och skaffa sig om inte otillåtna så åtminstone otillbörliga förmåner har blivit något av en nationalsport i Sverige. I denna bok kallas fenomenet Plan B, alla de små och stora steg som svenskar tar i sin vardag för att göra livet – ja, vadå? Kanske lite enklare och bättre i vissa fall, i andra så handlar det om ren överlevnad.

Plan B handlar om allt från en långtgående anpassning till det rådande systemet till rent fusk. Den här antologin vill kasta ljus över det som sker i det fördolda, det som inte mäts och som sällan debatteras. Men faktum är att en stor del av alla svenskar ägnar sig åt Plan B. Det visar den nya opinionsundersökning (se bilaga 1) som genomförts under arbetet med denna bok. Drygt 16 procent uppger att de till och med ägnar sig åt rent fusk, vilket troligen är en underskattning då man inte gärna svarar ja på en sådan fråga.

När fusket blir vardagsmat

Med systemanpassning avses sådant som att renovera sitt hus själv fast det vore mer logiskt att anlita någon, att ta komplodigt istället för att sjukskriva sig för att slippa karensdagen och att använda kontakter för att skaffa sig vård eller bostad. Med fusk avses fenomen som svartjobb, svarta lägenhetsaffärer och att sjukskriva sig trots att man är frisk.

Gemensamt för alla dessa handlingar är att de bara blir intressanta i ett samhälle så genomreglerat som vårt. För trots alla trygghets- och skyddssystem sviktar förtroendet och därmed också lojaliteten gentemot den generella välfärden. Detta leder oundvikligen till att hela systemet ifrågasätts. För varför ska jag betala skatt och följa alla regler när ingen annan gör det? När känslan av att vara den ende som är solidarisk sprider sig, hotas välfärdsstaten i grunden. Om sprickorna i systemet blir alltför stora, är det de svagaste och mest beroende som får betala det högsta priset: de gamla, de sjuka, de arbetslösa. Alltså är det hög tid att rikta ljuset mot det fenomen som på sikt hotar samhällets välfärd. Det är dags att diskutera Plan B.

I denna bok granskas Plan B ur olika aspekter av ledande ekonomer och samhällsanalytiker. Henrik Lindberg och Johan Marcus har i sina texter tittat på det som de senaste åren kanske väckt mest debatt: arbete och arbetslöshet. Robert Gidehag analyserar den rådande shoppingtrendens krock med högskattesamhället. Även Helena Olsson studerar de privatekonomiska drivkrafternas samspel med välfärdssystemets ramar. Fredrik Bergström har tittat på det område där kanske Plan B är som mest flagrant – den genomreglerade bostadsmarknaden. Stefan Fölster granskar hur jakten på något så grundläggande som en god sjukvård kan få en person att tillgripa Plan B. Linda Genf frågar sig om de unga, som kämpar för att komma in på arbets-

---

När fusket blir vardagsmat

---

och bostadsmarknaden, verkligen tror på välfärdssamhället. Slutligen drar Nils Karlson ut riktlinjerna inför framtiden – kommer Plan B att leda till en samhällelig kollaps?

Även om svenskens liv och leverne analyserats i tusentals studier och rapporter, är det nästan ingen som letar efter det som händer under ytan. Istället vänder och vrider forskarna på den offentliga statistiken, som i sin tur bara speglar det som sker inom ramen för det offentliga systemet. Då framträder bilden av ett folk som snällt inordnat sig i ett välsmort välfärdssystem, som i god ordning levererar hälsa, trygghet och jämlikhet. Men i boken framkommer att den bilden är falsk. I en opinionsundersökning, som genomfördes i samband med antologins tillkomst, har Plan B's utbredning kartlagts. Som nämndes inledningsvis, var det då nära 95 procent som angav att de på ett eller flera sätt anpassat sig till systemet i syfte att vinna fördelar. Hela 16 procent erkände ett rent fusk. Det finns också en grupp som helt abdikerat från systemet, i form av flykt. Dit hör till exempel de svenskar som vänder sig till privatläkare i utlandet för att på egen bekostnad få adekvat vård. Hur stor blir sedan deras vilja att betala för den svenska sjukvården via skattsedeln? Den svarta ekonomins omfattning har även intresserat Skatteverket, en av få myndigheter som sökt kartlägga det som är dolt. Deras studie uppskattar att vart femte hushåll (drygt 800 000 personer) köpt svarta tjänster mot kontant betalning det senaste året till en sammanlagd summa av svindlande 6,2 miljarder kronor!

Boken visar alltså ett allt annat än snällt och passivt folk. Tvärtom, den entreprenörsanda som en gång förde Sverige till ett industriellt under tycks finnas kvar, men numera dessvärre mer inriktad på att finna smitvägarna än nya idéer och uppfinningar. Drivkraften har kommit att förvridas från det allmänt

---

När fusket blir vardagsmat

---

nyttiga till det egennyttiga. Ändå är det många som köper bilden av den följsamme medborgaren och kanske är det inte så förvånande – den tilltalar ju politikerna eftersom den visar en människa som går att styra genom politiska åtgärder. Ett slags reglerbar individ. Detta gäller såväl vänster som höger. När statsminister Fredrik Reinfeldt skrev ”Det sovande folket” 1993 gav han bilden av svensken som halvt om halvt hjärntvättad inlemmar sig i välfärdssystemet.

Dessutom är det ju den bild som förmedlas i all offentlig statistik. Där bokförs antal besök hos läkare per invånare – men inte hur många som behövt använda sina kontakter, privata sjukvårdsförsäkringar eller egna pengar för att få vård. Där visas hur många som får hemtjänst av kommunen, men inte hur många som själva sköter den åt sin make/maka eller sina gamla föräldrar. Där framgår hur många som har ett vitt jobb, men inte hur många timmar dessa personer ägnar åt att måla huset eller arbeta svart för att förbättra sina inkomster. Där framgår hur någorlunda jämnt fördelade de deklarerade förmögenheterna är – men inte hur det skulle se ut om alla utflyttade förmögenheter togs med.

I boken har Plan B delats upp i olika stadier – *anpassning*, *flykt* och *fusk*. Det första steget är en *anpassning* för att göra det bästa av situationen – ”gilla läget”. Anpassningen är laglig men inte sällan i konflikt med den solidaritet gentemot det offentliga systemet som man står för utåt. Att söka privat vård eller omvandla sin hyresrätt till bostadsrätt är en anpassning som görs i privatlivet oavsett vilken åsikt som uttalas inför andra. Exemplet på detta är många och väl kända: förra socialdemokratiska justitieministern Laila Freivalds bostadsklipp är ett exempel.

När fusket blir vardagsmat

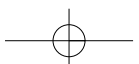
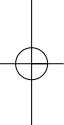
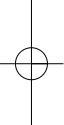

En växande grupp går längre än så. Anpassningen glider över till en ren *flykt* från systemet: privata sjukvårdsförsäkringar, att byta tjänster med sina grannar för att undgå skatt, att lämna arbetsmarknaden för gott med en sjukdom som svepskäl. Denna flykt är inte heller med nödvändighet olaglig, men icke desto mindre förödande på sikt för systemet som helhet.

Några, enligt vår undersökning cirka 16 procent av befolkningen, tar ytterligare ett steg och övergår till rent *fusk*. Svartarbete, flytt av förmögenhet utomlands, svarta lägenhetsaffärer – alla dessa olagliga knep har blivit vanliga samhällsfenomen.

Tillsammans leder dessa tre steg – *anpassning*, *flykt* och *fusk* – till att de undergräver legitimiteten i de offentliga välfärdssystemen. Ofta leder de till skenande kostnader. I regel svarar då ett samhälle genom att öka kontrollen. Vi ser redan idag exempel på denna utveckling, med den ökande kontrollen av sjukskrivna. Men ju mer repressivt ett samhälle blir, desto mer ökar protesterna. Var denna dragkamp slutar är det egentligen ingen som vet.

Intressant att notera är att övriga landet är mer benäget att tillgripa Plan B än stockholmarna. Möjligen finns det en storstadselit, däribland många beslutsfattare, som inte alls är medveten om vad som egentligen pågår i Sverige. Människor anpassar sig efter de signaler som skatter, lagar och regler på ett sätt som är rationellt för den enskilde men som på sikt riskerar att leda till att rent fusk blir vanligt. ”Sannolikt finns det en gräns, en sorts kritisk massa, som inte får överskridas” skriver Nils Karlson i efterskriften. ”När ett samhälle hamnar i en sådan situation är det nog dags för en ny ansvarsfördelning mellan stat och individ, mellan offentligt och privat.”

Att fuska eller inte fuska

Av Henrik Lindberg

”Diskussioner om fusk och överträdelser av olika slag står att finna i rikt mått på internet. Signaturen Andreas undrar om det går att stämpla från Sverige under en semester i Australien, det vill säga låta skattebetalarna stå för utlandsresan” skriver Henrik Lindberg som studerat hur reglerna vid arbetslöshet skapat en rik flora av Plan B-lösningar. ”Här återfinns ett slags bidragsentreprenörer om i avvaktan på att komma in på arbetsmarknaden väljer att utnyttja sina färdigheter på olika sätt” skriver han.

Egentligen borde dagens Sverige vara bland det bästa mänskligheten har upplevt. Vi lever längre än någonsin och den genomsnittliga livslängden är högre än i flertalet andra utvecklade länder. Förbättringarna i hälsotillståndet visar inga tecken på att avta. Allt fler går vidare till högskolan och utbildningsnivån har aldrig varit så hög. Ekonomiskt har Sverige efter en period av svag tillväxt börjat återhämta sig och den höga tillväxten borde snart avspegla sig i ökad konsumtionsförmåga och ökat välmående hos människor.

Trots detta pekar många folkhälsoexperter på att inte minst unga människor mår dåligt i Sverige idag. Yvonne Forsell, psykiater och forskare i den så kallade Partstudien (en undersökning av den psykiska hälsan i Stockholm) menar att det är de

---

Att fuska eller inte fuska

---

ekonomiska och de politiska villkoren som styr: ”Tidigare har det alltid blivit litet bättre för varje generation. Men nu har de unga svårt att hitta jobb och egen bostad och får liksom inte bli vuxna.”¹ Unga människor förblir enligt Yvonne Forsell ungdomar alltför länge idag. ”Egen bostad och fast jobb är sällan att tänka på.”² Därför känner många unga människor oro över sin framtid i ett av världens rikaste länder i en generation som borde vara mer lyckligt lottad än någon annan. Problemen som många unga människor möter handlar i grund och botten om vardagsnära saker. Kan jag hitta ett jobb? Kommer jag att kunna flytta hemifrån? Finns det en egen lägenhet att få tag på?

I detta kapitel ska vi ge några exempel på hur det organ som vi skapat för att hjälpa människor tillrätta på arbetsmarknaden, AMS, fungerar. Med det egna arbetet skaffar man sig en plattform för att kunna bli mer självständig och mindre beroende av såväl släkt och föräldrar som sociala förmåner och ersättningar. Perspektivet och frågorna som ställs tar sin utgångspunkt i att lagar, regler och de system som finns uppbyggda på arbetsmarknadens område påverkar människors beteende. A-kasseregler, bestämmelser vid arbetsförmedlingarna och andra formella regelverk utmanas, kringgås och utnyttjas.

Etableringsproblem på svensk arbetsmarknad

Mycket tyder på att yngre människor faktiskt har fått det svårare att etablera sig i vuxenlivet och ta steget in på arbetsmarknaden. Enligt SCB har etableringsåldern ökat markant bland unga. År 1990 var etableringsåldern för kvinnor 23 år och för män 22 år. År 2000 hade den stigit till 29 år respektive 27 år.³ Orsakerna till

---

Att fuska eller inte fuska

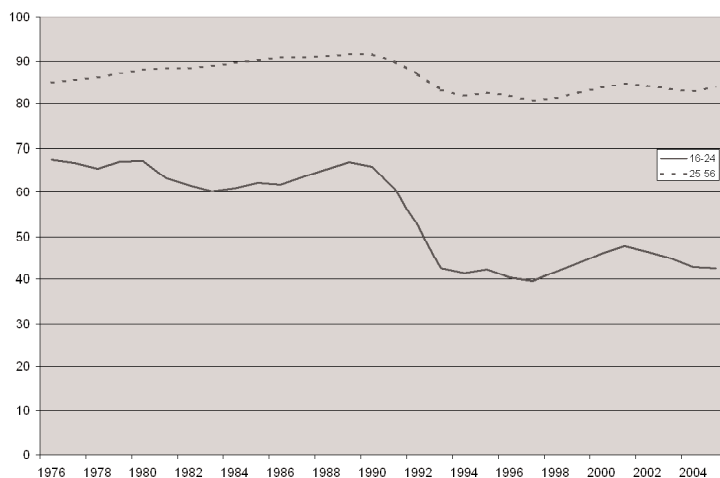
---

detta beror framförallt på att det är svårare att få tag på ett arbete och att ungdomar studerar längre. Ungdomars – och invandras – etableringsproblem har studerats flitigt under senare år och det torde stå klart att det svenska systemet inte klarar sig väl i jämförelse med vare sig andra länder eller i ett jämförande historiskt perspektiv. Vägen in på arbetsmarknaden är numera en törnbeströdd stig med åtskilliga fallgropar. Det är väl känt att ungdomar drabbas hårdare av arbetslöshet än andra åldersgrupper och samma mönster tycks finnas för invandrare. Förutsättningarna för övergången från skola till arbetsliv har blivit mer problemfyllda på senare år. Det förhållandet tycks också vara en internationell trend.⁴ Detta är på många sätt paradoxalt eftersom de ekonomiska förutsättningarna under 1980- och 90-talen har utvecklats på ett sätt som borde ha varit gynnsamt för ungdomar. Först och främst minskade andelen ungdomar i befolkningen i flertalet industriellt utvecklade länder. Sedan innebär strukturförändringarna i näringslivet att nya arbetskraftsintensiva sektorer fick större utrymme – framför allt tjänste- och servicerelaterad verksamhet – vilket torde ha gynnat ungdomar. Dessutom borde teknikutvecklingen ha gynnat ungdomar med uppdaterade utbildningar och goda kunskaper i språk och modern kommunikationsteknik.⁵

För Sveriges del visar sig ungdomars etableringsproblem om man jämför data från några decennier tillbaka kring arbetsmarknadsdeltagande för olika åldersgrupper. Ungdomars inträde i arbetslivet har förändrats påtagligt. År 1976 arbetade hälften av de unga männen i åldern 16–19 år heltid; motsvarande andel för de unga kvinnorna var 40 procent. År 2002 arbetade elva procent av de unga männen heltid, medan motsvarande siffra för de unga kvinnorna var åtta procent.⁶

Att fuska eller inte fuska

Sysselsättningsgrad 1976–2005

Källa: SCB, AKU.

Sysselsättningsgraden bland utlandsfödda har ungefär samma mönster det vill säga en rejäl nedgång under 1990-talskrisen och ingen distinkt återhämtning under vare sig resten av 1990-talet eller 2000-talet och i ett europeiskt perspektiv är utfallet i Sverige deprimerande svagt.⁷ Klart är alltså att Sverige under en lång och stabil högkonjunktur inte har lyckats få människor i arbete. Men, välfärdsstatens åtgärder: arbetsmarknadspolitiken, arbetslöshetsförsäkringen och allehanda insatser tycks inte vara lösningen för de människor som endera knacker på dörren till vuxenlivet eller har ambition att etablera sig i sitt nya hemland. Istället ställs människor utanför och tar därför chansen att utnyttja de regler som finns och skaffa sig mesta möjliga fördelar från de trygghetssystem som är uppbyggda.

Bara en av hundra arbetslösa får jobb via arbetsförmedlingarna

I retoriken är Arbetsförmedlingen ett effektivt verktyg för att bidra till en effektiv matchning mellan arbetsökanden och lediga jobb. Arbetsförmedlingarna ska stödja och rusta de arbetsökanden för att de ska kunna ta de lediga jobben. Detta är myndighetens och kontorens uppgifter. Men i praktiken är det tvärtom: AMS är den myndighet som fått hårdast kritik för sitt sätt att sköta sitt uppdrag.

Det finns belägg för att kritiken är befogad. Ett flertal forskningsrapporter från olika organ har, oberoende av varandra, pekat på bristande effektivitet. I själva verket är det få jobb som förmedlas från förmedlingarna. Riksrevisionsverket pekade på att de sökande hade ytterst låg sökintensitet och att risken för fusk var påfallande hög.⁸ Vidare ansåg verket att Arbetsförmedlingen har fått minskad betydelse i matchningsprocessen, bland annat som följd av en minskad andel av de lediga platserna och försämrade förmåga att ge information om lediga jobb. Arbetsgivarkontakter har inte prioriterats av AMS under de senaste fem åren, trots att vikten av sådana kontakter hade betonats.⁹ Enligt en annan rapport från Inspektionen från arbetslöshetsförsäkring var det bara omkring en procent av de arbetslösa som fick ett jobb anvisat av arbetsförmedlingen.¹⁰ Hans Kilsved, ekonom och tidigare planeringschef vid Finansdepartementet, gjorde i maj 2006 bedömningen att: ”Sveriges arbetsförmedling har blivit sämre på sina huvuduppgifter: att förmedla lediga arbeten och hjälpa de sökande att bli anställningsbara.”¹¹

Vad är det då för slags anpassning till regelverken som sker inom ramen för arbetsförmedlingarna? De förmedlar ju uppen-

---

Att fuska eller inte fuska

---

barligen nästan inga jobb, så vad är det då som de skapar? Den svenska så kallade arbetslinjen bygger på att den arbetssökande under sin tid av arbetslöshet ska stå till arbetsmarknadens förfogande och aktivt söka arbete och/eller delta i de kurser och utbildningar som arbetsförmedlingen erbjuder.¹² I praktiken är dock den arbetssökande relativt fri att använda sin egen tid, som då kan användas till mycket annat än arbetssökande – eftersom ersättningen från A-kassan ändå fortsätter att betalas ut. En arbetsförmedlare som är handläggare för uppemot 300 arbetssökande lär aldrig känna sina klienter ordentligt och måste således lita på vad de säger.

Flera av AMS egna undersökningar visar att av de öppet arbetslösa (de som varken väntar på att tillträda ett arbete som de fått löfte om, påbörja program eller utbildning eller återgå till tidigare arbetsgivare) hade en ytterst låg sökaktivitet. En undersökning från 2003 visar också att de arbetssökande använde relativt lite tid till att söka arbete. Nära hälften av de öppet arbetslösa hade inte sökt ett enda jobb den senaste månaden och endast tio procent av de öppet arbetslösa använder tio timmar eller mer i veckan åt att söka jobb. Bland dem som deltog i arbetsmarknadspolitiska program var aktiviteten ännu lägre – trots gällande regler och rekommendationer. Att arbetssökande på den svenska arbetsmarknaden ägnar lite tid åt arbetssökande är heller ingen nyhet utan var uppe i debatten redan under 1990-talets stora arbetslöshetskris.

Att vända arbetsförmedlingen ryggen

En effekt av arbetsförmedlingarnas tillkortakommanden har blivit att arbetsförmedlingarna fått konkurrens av andra aktörer

---

Att fuska eller inte fuska

---

som har specialiserat sig på olika branscher. Den som aktivt eftersträvar att få ett nytt arbete har anledning att hitta alternativa vägar.

En helt ny bransch har vuxit fram, bemanningsföretagen, som nu erbjuder en möjlighet att fly från välfärdsstatens uppbyggda system och lösningar. Människor har sökt sig till privata bemanningsföretag och arbetsförmedlingar då dessa har kunnat erbjuda mer specialiserade tjänster som offentliga arbetsförmedlingar inte tillhandahåller. I mångt och mycket för att dessa privata förmedlingar förknippas med större flexibilitet och anses mer ”moderna” än dess offentliga motsvarigheter.¹³ De människor som använder sig av dessa tjänster befinner sig huvudsakligen inom tjänstesektorn, de är mindre etablerade och är benägna att byta bransch ofta. Dessutom är kvinnor överrepresenterade – liksom de var under 1900-talets tidigare del, innan arbetsförmedlingarna monopoliserades i statens regi.¹⁴

Ytterligare ett exempel på hur människor med vilja att etablera sig på arbetsförmedlingen tar sig ur systemet är ”Blatteförmedlingen” vilken startade 2005. Initiativtagare var den svensk-bolivianske entreprenören Ivan Daza som då startade Sveriges första arbetsförmedling för arbetssökande med annan ”kulturell kompetens än den svenska”.¹⁵ Till skillnad från offentliga arbetsförmedlingar gav Blatteförmedlingen möjligheter till personliga videopresentationer av de arbetssökande. Detta ger möjligheter till virtuella möten mellan arbetsgivare och arbetssökanden genom vilka man kunde marknadsföra sin unika ”blattekompetens”.

Fenomenen med bemanningsföretag, privata arbetsförmedlingar och Blatteförmedlingen illustrerar hur medborgarna vänder sig bort från de etablerade offentliga lösningarna och

---

Att fuska eller inte fuska

---

istället skapar ett alternativ i sina ansträngningar att etablera sig på arbetsmarknaden.

Att fuska eller inte fuska – det är frågan

Man kan utnyttja systemet eller fly från det, som i exemplet när Arbetsförmedlingen ratades som jobbförmedlare till förmån för andra aktörer. Men man kan också gå ytterligare ett steg längre – till att fuska. Man övergår då från beteenden som ibland kan klassas som omoraliska till det rent kriminella. Fusket är förvisso besläktat med anpassningen och flykten från systemen. I alla tre fallen signalerar de en slags legitimitetskris för de system som är uppbyggda. Men en viktig gräns – lagen – är överträdd i det sistnämnda fallet.

Diskussioner om fusk och överträdelser av systemen står också att finna i rikt mått på de olika forum, communities och mötesplatser som finns på Internet. På resesajten www.backpacking.se finns gott om exempel på diskussioner som mer eller mindre går ut på hur försäkringssystemen eller godtrogna arbetsförmedlare ska kunna överlistas.

Signaturen ”Tobias” funderingar rör i detta forum inte när, var och hur han ska resa utan snarare hur bidragssystemen ska kunna användas och utnyttjas till fullo.

”Jag går på a-kassa och är arbetsökande. I veckan skall jag gå ner och fixa en ny handlingsplan och om två månader sticker jag ut och reser i sex månader. Grejen är att eftersom jag kommer att sticka iväg så är jag ju inte längre lika het på arbetsmarknaden. Det är inte många som anställer en person som ändå skall sticka iväg om två månader och min ”villighet” att få ett jobb är ju såklart inte jättestor, jag vill helst stämpla upp mina två sista

---

Att fuska eller inte fuska

---

månader och sen bara dra. Jag behöver dock dom här sista pengarna får att få ihop min reskassa.”¹⁶

Inlägget från ”Andreas” tar ett steg ytterligare och undrar om det möjligen skulle gå att stämpla från Sverige under en semester i Australien, det vill säga låta skattebetalarna betala utlandsresan.

”Drar till Australien om ca en månad med två polare. Diskuterade med den ena av dom idag om man kunde stämpla eller inte från Sverige när man var utomlands. Tycker det lät lite för bra för att vara sant. Så jag skriver här för att se om det finns någon som har lite koll på detta. Om det nu fungerar (vilket jag inte tror) måste det finnas många som gör så?”¹⁷

Svaren illustrerade att kunskapen om systemen och viljan att utnyttja desamma var stor. Signaturen ”Linda” visste på råd och möjlighet att använda sig av modern kommunikationsteknik:

”Om din a-kassa går att stämpla på nätet så att du slipper skicka in kassakort så är det väl ingen som märker om du inte behöver gå på några arbetsförmedlingsmöten just då eller så, men det är ju såklart inte enligt reglerna att göra så.”¹⁸

Signaturen ”Johanna” svarade också på inlägget och menade att fusket med systemen var utbrett och hade av allt att döma inga moraliska skrupler att göra så för egen del.

”Det är många som gör så. Väldigt många. Låter gött som bara den, men kan nog vara svårt att få det att funka.”¹⁹

Signaturen ”Nicklas” försöker motivera sitt och andras fusk med arbetslöshetsförsäkringen genom att hänföra detta till ungdomssynder. Tanken är att man så småningom växer upp och då kommer att göra rätt för sig:

”Man kan väl se det så här oxo. Alla personer som ”myglar” och går på a-kassa när dom är utomlands kommer oxo ”växa

---

Att fuska eller inte fuska

---

upp” någon dag och ta tag i jobb och så vidare och då får dom sin chans att betala tillbaka all a-kassa dom har fått :) ... men man är ju medlem i a-kassan för en orsak, för att få a-kassa, annars skulle man ju inte betala in avgiften. Jag har gått på a-kassa förut, och kommer säkerligen att göra det igen :) ... hellre att pengarna går till oss som är ute o reser, än att alla feta politiker som myglar så det bara skriker om det, som slutar sitt jobb när dom är 50 och får pension på miljoner resten av livet. Låter det vettigt, nix, så mygla på om ni kan, så får några det lite roligare i alla fall. 😊

För att fuska med systemen måste man dock anstränga sig. En vanlig felsyn är att fusket med välfärdssystemen görs av människor som är marginaliserade och ser fusk som en sista utväg för att trygga sin försörjning. Tvärtom visar det sig att de som är överrepresenterade i statistiken över fusk och överutnyttjande sällan är de socioekonomiskt riktigt svaga grupperna. I fallet med www.backpacking.se slås man av hur insatta diskussionsdeltagarna är i hur olika välfärdssystem är uppbyggda, hur de fungerar i praktiken, vilka befogenheter tjänstemän på arbetsförmedlingarna har respektive inte har och vilka kryphål som finns att utnyttja.

Låter det som utsatta människor från välfärdens utkanter? Knappast. Här återfinns istället ett slags bidragsentreprenörer som i avvaktan på att komma in på arbetsmarknaden väljer att utnyttja sina färdigheter på olika sätt för att försörja sig utanför den reguljära arbetsmarknaden.

Att styra och kontrollera när man har tappat greppet

När myndigheter och byråkratier börjar tappa kontrollen över det fögderi som de är satta att styra över finns en rad anpassningsmekanismer och försök att ta tillbaka kontrollen igen som är kända från litteraturen om regleringsekonomiers tillkortakommanden.²⁰ En reglering föder i regel minst en ytterligare för att åter uppnå balans eller jämvikt på någon annan marknad eller någon annan del av systemet.

I fallet med arbetsförmedlingarna har ett flertal nya instrument börjat användas för att mäta, styra och kontrollera de arbetssökande. Tid läggs ned på att se till att de arbetssökande fyller i rätt blanketter, söker lagom många jobb och uppfyller en rad administrativa procedurer under sin tid som klienter hos AMS. I proposition 2002/03:44 uttryckte den socialdemokratiska regeringen sin oro för att arbetssökande verkar ägna för lite tid åt att söka arbete och heller inte vidgade sitt sökområde geografiskt eller yrkesmässigt i lämplig utsträckning. Regeringen betonade också vikten av att arbetsförmedlingarna tillämpade reglerna i arbetslöshetsförsäkringen på ett korrekt och likartat sätt över hela landet. Orden kommer från politiker som inser att reglernas utformning lämnar utrymme för anpassning och fusk i systemen.

Nya styrinstrument som exempelvis de individuella handlingsplanerna som varje enskild arbetssökande ska fördes med är ett sådant försök att effektivisera arbetsförmedlingarnas arbete. Statskontoret, som gjorde en utvärdering av dessa, drog slutsatsen att handlingsplanerna förmodligen hade mycket liten betydelse för sökaktiviteten och att de ensamma inte kunde bidra

---

Att fuska eller inte fuska

---

till att stödja en mer enhetlig tillämpning av reglerna i arbetslöshetsersättningen. Bland rekommendationerna som lämnades fanns förslag om system för uppföljning av handlingsplanerna, stickprovskontroller av de sökande och i allmänhet hårdare kontroll från myndighetens sida gentemot arbetsförmedlingarna, och från de enskilda arbetsförmedlarna gentemot sina klienter.²¹

Göran Brulin vid Arbetslivsinstitutet pekar på ett annat mönster i myndighetsutövningen i en artikel från 2005. En centralisering och standardisering tycks ske inom AMS. Istället för att nyttja de lokala arbetsförmedlingarnas kunskap om de lokala och regionala arbetsmarknaderna har verksamheten standardiserats och centraliserats. Tyngdpunkten i arbetsförmedlingarnas verksamhet har istället inriktats på att genomföra uppifrån bestämda åtgärder och aktiviteter.²²

Men detta räcker inte. Från ledningens sida, i form av generaldirektör Bo Bylund, vill man även styra och kontrollera på andra håll än inom sitt eget fögderi. Ett exempel kan hämtas från en DN-debattartikel från 28/6 2006 där AMS menade att en hårdare styrning av ungdomars studieval så att de passade ihop med ”arbetsmarknadens behov” var ett verksamt medel i kampen mot arbetslösheten.

Mycket talar för att dessa spridda nedslag av åtgärder och diskussioner kring vikten av ökad kontroll, styrning och kamp mot fusk och mygel inom de sociala trygghetssystemen är en del av en mer generell trend. Bland politiker – oavsett partifärg – och myndighetsföreträdare har tongångarna hårdnat under de allra senaste åren 2002–2006. I kommittédirektiven till utredningen om ”Straffrättsliga åtgärder mot oegentligheter rörande ersättningar och bidrag” diskuteras om behovet av en översyn av flera ersättningssystem just med hänsyn tagen till risken för över-

---

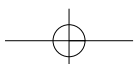
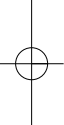
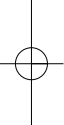
Att fuska eller inte fuska

---

utnyttjande och fusk. Det talas i termer av att i högre utsträckning polisanmäla misstänkta brott som upptäcks från arbetslöshetskassor och myndigheter. En annan del av den ökade kontrollen inom systemen var idén att ge myndigheten möjligheter att samköra system och byta information för att upptäcka oegentligheter.²³ Utredningen gick för övrigt också på den linjen och föreslog skärpningar av lagstiftningen, ökade kontrollfunktioner för berörda myndigheter – bland annat arbetsförmedlingarna – och starkare övervakning av välfärdstatens klienter.²⁴

Till slut

Mekanismerna: överutnyttjande, flykt och fusk torde dock vara så starka att det lär bli svårt att stävja företeelserna. Problemet är att människor anpassar sig till de utbyggda välfärdssystemen, mentalt och i sitt agerande. Om chansen uppenbarar sig för klienter i ett system likt AMS, vilket inte uppfattas som vare sig effektivt eller legitimt, kommer ofrånkomligen systemen att utmanas, kringgåas och utnyttjas. Ökad kontroll skulle i vissa fall kunna höja legitimiteten i och med att överutnyttjandet stävjas. Men i slutänden hotar något annat om kontrollmekanismerna får härja alltmer ostört: Ett Storebrorsamhälle där samordning av system, personkontroller och övervakning i medborgarnas privatliv och leverne blir den yttersta konsekvensen.

Plan B som i Boende

Av Fredrik Bergström

Nästan ingenstans framträder Plan B så tydligt som i boendet. På detta genomreglerade område, där det dessutom råder en brist i tillväxtregionerna, är det nästan omöjligt att ta sig fram utan att tillgripa olika knep. 13 procent har de senaste fem åren använt kontakter för att skaffa sig ett boende och många köper hyreskontrakt svart eller anlitar svarta hantverkare.

Fredrik Bergström skriver att ”boendet har visat sig vara det absolut viktigaste sättet att skaffa sig en förmögenhet i Sverige. Att arbeta sig till en förmögenhet är i det närmaste omöjligt på grund av inkomstskatterna.”

”Äntligen ett jobb! Nu skall jag börja leva ett normalt liv, flytta ifrån studentkorridoren och skaffa en riktig bostad. En hyreslägenhet vore bra att börja med.”

Så här tänker många unga och nyutexaminerade som flyttar till Stockholm eller någon annan större stad för att inleda sitt arbetsliv. Problemet är att det inte bara går att skaffa en bostad utan det är en komplicerad process där många tvingas kompromissa med sitt samvete.

Hyreslägenhet kan vara ett bra alternativ för den som inte har möjlighet att köpa en bostad, som snabbt vill kunna byta bostad, inte är beredd att ta den risk som ägandet av en bostad kan innebära alternativt inte är intresserad av att sköta bostaden i någon större omfattning.

Plan B som i Boende

Men den svenska bostadsmarknaden är genomreglerad, bland annat vad gäller hyressättningen. Sambandet mellan utbud och efterfrågan har kopplats ur och fått till följd att det är mycket svårt att få tag i hyreslägenheter i tillväxtorterna.

För den som vill få tag i ett hyreskontrakt finns det tre strategier: acceptans, anpassning eller rent fusk.

Att acceptera systemet innebär att man snällt får ställa sig i en bostadskö och vänta. Kötiderna i attraktiva regioner (t ex Stockholm) är långa. På Stockholms Stads bostadsförmedling finns det många exempel på att man kan få vänta uppemot 20 år för att få en lägenhet. I tabell 1 har den genomsnittliga kötiden för ettort för olika stadsdelar sammanställts. Om man som ung vill bo i hyresrätt i innerstaden så lär man inte vara ung längre när man får den möjligheten.

Tabell 1: Genomsnittlig kötid för ettort i olika stadsdelar i Stockholm

Ranking	Stadsdel	Genomsnittligt antal köår
1	Skeppsholmen	19,8
2	Gamla Stan	19,6
3	Norrmalm	18,1
50	Nockeby	6,3
51	Björkhagen	6,2
52	Åkeslund	6,2
100	Nacka/Eknäs	4,2
101	Nacka/Ekorp	4,2
102	Farsta	4
184	Vallentuna/Kårsta	0,5
185	Södertälje/Hovsjö	0,4
186	Hässelby Villastad	0,2

Källa: Stockholms Stads bostadsförmedling (<https://bokabostad.stockholm.se/webui-publikalistor/kotidperstadsdel.aspx>)

Plan B som i Boende

Ett annat alternativ är att anpassa sig till systemet. Då hyresregleringarna har funnits under lång tid har många insett värdet av att tidigt ställa sig i kö. Om man bor i Stockholm känner nog en hel del till personer vars föräldrar satte dem i bostadskö när de var små så att de kunde få en bra lägenhet när det var dags att flytta hemifrån. Ett annat, mindre lagligt, alternativ är att köpa en bostadsrätt för att därefter använda den för att byta till sig en hyresrätt. Ett tredje alternativ är att man kan utnyttja kontakter för att få tag i en lägenhet. Vår opinionsundersökning visar att nära 13 procent skaffat sig boende på detta sätt bara de senaste fem åren. De hamnar i gott sällskap, även ledande personer ertappas emellanåt med att ha använt eller har försökt använda sina kontaktnät till att kringgå bostadskön. Ett fjärde alternativ är att bo i andra hand. Då den vanliga hyresmarknaden inte fungerar så har det uppstått en andrahandsmarknad. Som en konsekvens av att Internet har utvecklats snabbt fungerar denna marknad allt bättre (i meningen att det har blivit lättare för de som bjuder ut kontrakt att hitta personer som är beredda att betala för kontrakten). Ett exempel på detta är www.hyralya.se. En annan form av anpassning är www.björnsbytare.se exempel på. På denna sida kan de som har lägenhet byta direkt med personer som letar efter en lägenhet. Det går även att genomföra så kallade triangelbyten.

Förekomsten av hemsidor som www.björnsbytare.se (och även de bytesannonser som finns i dagstidningarna) är i stor utsträckning exempel på reaktioner på en icke-fungerande marknad och också ett exempel på att människor och företag hela tiden söker sätt att kringgå ekonomiska system som inte fungerar.¹

Det har inte bara skett en utveckling mot anpassning till

Plan B som i Boende

---

systemet. Det finns även exempel på fusk. Exempelvis finns det en marknad för de som är lite djävare. Hyreskontrakt kan köpas och med jämna mellanrum avslöjas mäklare som förmedlar hyreskontrakt.

Huset behöver målas om!

Det är sommarmorgon, solen lyser och fåglarna kvittrar. Plötsligt störs idyllen av ljudet från hammarslag. Det är semesterfirarna som har vaknat och precis som varje dag på semestern gäller det att arbeta vidare med sommarens olika byggprojekt. Staketet skall fixas, verandan byggas, fönstren målas och vinden tilläggsisolerats. Men innan arbetet kan sätta igång gäller det att komma iväg till den stora byggvarumarknaden för att köpa byggmaterial.

Varför ägnar sig många svenska män (och även många kvinnor) åt att arbeta med huset på semestern? En del skulle säkert med viss rätta peka på att det inte finns tid under resten av året. Andra skulle säga att de tycker det är en trevlig semestersysselsättning och det ligger nog en del i det också.

Ett annat svar är att det är ett uttryck för en anpassning till det svenska skattesystemet. Bostaden är i de flesta fall den största investering som ett hushåll gör och den måste skötas. Att inte försöka anpassa sig till systemet är mycket kostsamt. Ett exempel på vilken kalkyl en person som funderar på att måla om huset ställs inför framgår av tabell 2. Tabellen illustrerar den så kallade skattekillen, d v s skillnaden mellan vad den som köper en tjänst måste tjäna och vad den som utför tjänsten erhåller när alla skatter är betalda.

Plan B som i Boende

Tabell 2. Skattekillen – skillnaden mellan vad den som köper tjänsten måste tjäna och vad den som utför tjänsten får behålla efter beskattning.

Villaägarens bruttolön inkl arbetsgivaravgifter	28 550 kr
Arbetsgivaravgifter	– 7 035 kr
Inkomstskatt (marginalskatt 53,52 procent)	– 11 515 kr
Kvar av lönen att betala målaren med	10 000 kr
Målarens bruttoersättning	10 000 kr
Mervärdesskatt	– 2 000 kr
Egenavgifter (30,89 procent)	– 1 888 kr
Inkomstskatt (marginalskatt 53,52 procent)	– 3 271 kr
Indirekta skatter (snitt 22,7 procent)	– 645 kr
Kvar av ersättningen för målning av huset	2 196 kr
	(8 procent av den lön villaägaren var tvungen att arbeta in för att kunna betala målaren)

Källa: Skattebetalarnas Förening.

Om hantverkaren skall arbeta 20–30 timmar så kommer det att kosta ca 10 000 kronor inklusive moms. För villaägaren, som vi antar har en inkomst över brytpunkten, innebär detta att man måste tjäna drygt 21 000 kronor. Utöver detta betalas det även arbetsgivaravgifter om ca 7 000 kronor. För att få ut 10 000 kronor måste man således tjäna 28 000 kronor. Hantverkaren i sin tur får efter att momsen och andra skatter har betalats behålla

---

Plan B som i Boende

---

drygt 2 000 kronor. När villaägaren (och hantverkaren) ställs inför denna kalkyl finns det i princip tre strategier.

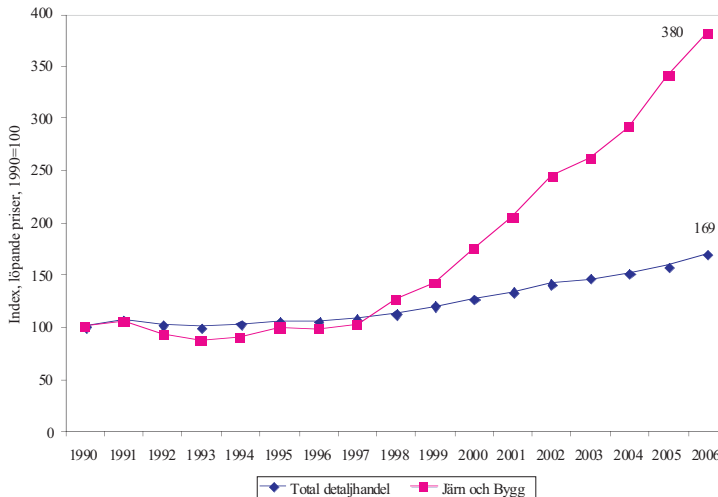
- ∞ Att acceptera systemet, d v s betala vitt alternativt skjuta på renoveringar och hoppas att huset klarar sig ytterligare några år.
- ∞ Att anpassa sig till systemet, vilket i detta fall innebär att man använder semestern till att själv utföra arbeten på huset. Kostnaden i detta fall beror på hur man värderar sin egen tid och hur händig man är.
- ∞ Att fuska genom att anlita en hantverkare svart. I detta fall kan man räkna med att hantverkaren vill ha något mer netto än vad som är fallet om tjänsten utförs vitt. Säg 3 000–4 000 kronor för arbetet, vilket i sin tur innebär att totalkostnaden inklusive arbetsgivaravgifter faller från 28 000 kronor till ungefär 10 000 kronor.²

Då en acceptans av systemet är mycket kostsamt blir någon av de andra alternativen betydligt intressantare. Ett uttryck för att arbetet utförs av villaägarna själva är att en av de snabbast växande branscherna inom detaljhandeln är byggvaruhandeln och i synnerhet de stora gör-det-själv byggvaruhusen. För aktörer som Bauhaus, Silvan, K-rauta och Byggmax mfl är semester-månaderna några av de viktigaste. Under de senaste åren har denna del av detaljhandeln haft en mycket stark utveckling och fyrdubblats sedan 1990.³

Mycket tyder på att fusk är ett intressant alternativ för många. Enligt Skatteverket omfattar det totala skattefusket 115–120 miljarder kronor. Huruvida detta är en korrekt bedömning är inte helt givet. Internationella studier som använder andra metoder

Plan B som i Boende

Diagram 1. Den totala detaljhandelns och järn- och byggvaruhandelns försäljningsutveckling i löpande priser sedan 1990, index 1990=100.

än Skatteverkets metoder har kommit fram till betydligt större tal. Ett exempel är Schneider och Enste (2002) vars analyser visar att den svarta sektorn kan utgöra nästan 20 procent av svensk BNP, vilket under 2006 skulle motsvara ungefär 500 miljarder kronor. Att det är svårt att få en exakt uppfattning om den svarta ekonomins omfattning ligger i sakens natur. Givet att man beaktar detta så är dock Skatteverkets analyser av hushållens köp av svarta tjänster intressanta då de inte bara har försökt få grepp om omfattningen utan även vilka former den svarta ekonomin tar sig. Bland annat visar de att:⁴

∞ Vart femte hushåll (drygt 800 000) uppger att de under det senaste året köpt svarta tjänster och betalat i pengar.

Plan B som i Boende

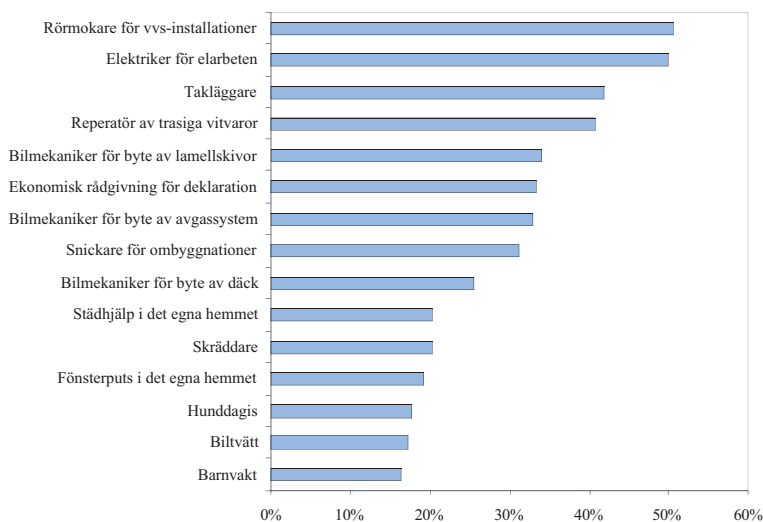
- Den uppgivna köpesumman motsvarar 6,2 miljarder kronor.
- ∞ Av de köp som har skett är det 287 000 hushåll som köpt svarta tjänster som berör bostaden. Köpesumman uppgår till 3,8 miljarder kronor.
  - ∞ Hushållen köper olika mycket svarta tjänster. Genomsnittinköpet är 13 200 kronor. Knappt 40 procent köper för mer än 10 000 kronor om året och resterande andel av hushållen för mindre än 10 000 kronor.
  - ∞ De köpta tjänsterna (både vad gäller bostaden och andra tjänster) utförs av släktingar, grannar, arbetskamrater och vänner.
  - ∞ Den typiske ”svartköparen” är en person som äger sin bostad, har hög inkomst och låg ålder. Även bedömningen av upptäcktsrisken och inställningen till svartarbete har signifikant betydelse.
  - ∞ De vanligaste svarta köpen på bostad domineras av snickeri-, måleri och el/VVS-arbeten
  - ∞ Den svarta ersättningen för arbeten på bostad ligger på 135 kronor per timme. Detta sammanfaller ungefär med den genomsnittliga lönen före skatt som en arbetstagare har i byggnadsindustrin.
  - ∞ Skatteverket har även analyserat vilka utförarna av de svarta tjänsterna är och även här är det vanligt med arbeten på bostäder.
  - ∞ Skatteverket konstaterar även att mycket tyder på att antalet svarta timmar ökat jämfört med situationen 1997 (då RRV genomförde en större analys).
  - ∞ Skatteverket noterar även att mindre än 2 000 personer om året lämnar uppgifter om ersättning för köpta tjänster (to-

---

Plan B som i Boende

Diagram 2. Svenskarnas inställning till ”svarta tjänster” – Vilka av följande tjänster kan du inte tänka dig att anlita ”svart” arbetskraft för att få utförda?

Källa: Svenskt Näringsliv (2006)

talt 50 miljoner kronor). Detta kan jämföras med de 800 000 som i anonyma enkätundersökningar uppgav att de hade köpt tjänster svart under senaste året.

Att fusket är relativt omfattande och att svenskarna i stor utsträckning också kan tänka sig att fuska framgår även av en studie som HUI har gjort åt Svenskt Näringsliv, se Diagram 2.⁵ Studien handlade inte explicit om hantverkartjänster utan om tjänstekonsumtion ur ett bredare perspektiv, men som framgår i tabellen där ett stort antal konsumenter har fått ge uttryck för vilken typ av tjänster de inte skulle kunna tänka sig att köpa svart

---

Plan B som i Boende

---

så har mer än hälften inte några problem med att köpa hjälp med rörarbeten, elektriska installationer eller takläggning svart. Detta är ändå exempel på tjänster där det ofta finns anledning att se till att utföra arbetena på ett korrekt sätt då det annars finns en risk att man kan få problem om något händer och man vill utnyttja sina försäkringar. Som också framgår av tabellen ökar benägenheten att köpa tjänster ”svart” ju mindre komplexa de blir.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det är relativt vanligt att kringgå systemet. Bostaden måste skötas och att göra detta ”vitt” blir för dyrt. Istället gör vi arbetet själva, vilket i de flesta fall är liktydigt med att arbeten utförs av personer som inte är speciellt händiga. I vår opinionsundersökning anger hela 56 procent att de av kostnadsskäl renoverat sitt boende själva istället för att anlita hantverkare de senaste fem åren. Ur ett nationalekonomiskt perspektiv är detta ett exempel på en ineffektivitet. Istället för att köpa tjänster av proffs så utför villaägaren arbetet själv och ägnar tid och kraft åt saker som han/hon inte är bäst på. Då många inser att de är ohändiga eller inte har tid och lust så väljer de istället att köpa tjänsterna svart. Att så många som nästan 300 000 hushåll har köpt arbete på bostaden svart under det senaste året är intressant (detta är dessutom med all sannolikhet en underskattning då det torde finnas en obenägenhet att svara ärligt på denna typ av frågor). Kanske är det så att en mycket stor del av svenska hushåll är beredda att köpa svarta tjänster då behov uppstår. I praktiken behövs det inte större arbeten på en bostad varje år utan kanske vart 5–10 år. Om så är fallet är det kanske så att en mycket stor andel av svenska hushåll är potentiella köpare av svarta tjänster.⁶ Faktum kvarstår

---

Plan B som i Boende

---

dock att ett mycket stort antal är beredda att inte acceptera systemet utan man offerar semestern alternativt löser renoveringen på något annat sätt.

Fastighetsskatten – en skatt man helst undviker

Fastighetsskatten har länge varit ett bekymmer för många hussägare och inte minst för de som bor i attraktiva områden. Föreningar som Skattebetalarnas förening och Villaägarnas förening trycker på hårt för att få bort fastighetsskatten och i senaste valet blev fastighetsskattens vara eller icke vara en viktig valfråga. Den nya regeringen har beslutat att förändra och minska fastighetsbeskattningen för många hushåll, men faktum är att många villaägare själva redan har agerat i frågan.

Exempel på detta är att man kan vara mer benägen att isolera vinden istället för att installera isolerglas då det senare alternativet har inneburit ett högre taxeringsvärde.⁷ Att installera en bergvärmepump har höjt taxeringsvärdet, men den som sätter in en insats i den öppna spisen och eldar med ved eller pellets har inte drabbats av höjt taxeringsvärde. Slutligen finns det säkert en hel del som också har fuskat i liten skala. Att exempelvis inte rapportera om det nya badrummet i småhustaxeringen alternativt avvakta med att sätta dit de sista kakelplattorna är nog inte heller helt ovanligt. Mer avancerade former av mer eller mindre laglig skatteplanering kan vara att låta utländska bolag (som villaägaren äger utan Skatteverkets kännedom) äga en fastighet som i sin tur hyr ut den till villaägaren. En annan variant som Göran Persson, en del näringslivstoppar och säkert en del andra med ekonomiska möjligheter har utnyttjat är att köpa en

---

Plan B som i Boende

---

jordbruksfastighet då denna typ av fastigheter inte har beskattats i samma omfattning som vanligt boende.

Även om förslaget att ta bort/minska fastighetsbeskattning lär minska hushållens benägenhet att försöka kringgå systemet så kan man konstatera att fastighetsskatten har funnits i olika former under flera sekler och människor har i alla tider försökt minska/kringgå denna och andra liknande skatter på olika sätt. Ett historisk exempel på detta är de smala husen längs Amsterdams kanaler. Fastighetsskatten i Amsterdam baserades på husens gatubredd och följaktligen blev husen smala och höga. När det gäller att undvika skatter är människor ofta som mest kreativa.

Plan B – ett attraktivt alternativ om man vill ha ett tätt tak över huvudet

I Sverige har bostaden varit ett politiskt prioriterat projekt under hela efterkrigstiden. Hyresregleringar, miljonprogram, särskilda bidrags- och skatteregler m m har skapat en icke-fungerande marknad som kännetecknas av köer till hyresrätterna, periodvis överproduktion och periodvis underproduktion av bostäder och inte minst en omfattande svart ekonomi vad gäller köp av bygg- och bostadsrelaterade tjänster.

För hushållen är en bra och väl fungerande bostad viktig. Skulle många svenska hushåll inte välja att försöka kringgå systemet på ett eller annat sätt skulle de få vänta betydligt längre på att få en bostad som passar. Många hushåll skulle också behöva lägga mer än den knappa tredjedel av den samlade privata konsumtionen som idag går till bostadens löpande kostnader. Även om köp av svarta tjänster inte skall uppmuntras är det dock ett

---

Plan B som i Boende

---

faktum att alternativet är mycket kostsamt (betala vitt eller att inte åtgärda problem på huset). Frågan måste ställas om det inte är så att systemet skapar ett behov (läs ekonomiskt nödvändigt) att kringgå det.

En annan aspekt som kan lyftas fram i detta sammanhang och som bidrar till att förklara varför många är beredda att köpa i årtal för att få en hyreslägenhet eller ägna sig åt avancerade bytesaffärer är att boendet har visat sig vara det absolut viktigaste sättet för det stora flertalet att skaffa sig en förmögenhet i Sverige. Att arbeta sig till en förmögenhet är i de närmaste omöjligt på grund av inkomstskatterna. Det som gäller är istället att tidigt i livet skaffa sig en bostad som sedan stiger i värde. Under de senaste tio åren har exempelvis villor och bostadsrätter stigit med 7–10 procent per år. Ett än snabbare sätt att skaffa sig en förmögenhet är att få tag i en hyresrätt på ett eller annat sätt och sedan ha turen att den ombildas till en bostadsrätt. För de som har dragit en vinstlott i bostadslotteriet och kanske tjänat någon miljon kronor underlättas livet betydligt jämfört med de som inte har haft samma tur. Ett räkneexempel av Svenskt Näringsliv för något år sedan visade att den som vill tjäna en halv miljon kronor genom att arbeta tio procent mer i månaden måste arbeta i minst 25 år.⁸

Ytterligare en aspekt när det gäller boendet är också att systemet inte tar hänsyn till folks olika önskemål vad gäller intresse för att arbeta med bostaden. En del tycker om att snickra och på olika sätt fixa med huset, andra inte. I dagens system är det inte ovanligt att den som inte vill äga (och därmed i större utsträckning ta ansvar för sitt eget boende) tvingas att köpa ett hus eller en bostadsrätt då bristen på hyresrätter och långa köer gör hyresrätten till ett omöjligt alternativ. Dagens system tvingar således

---

Plan B som i Boende

---

en hel del att ägna sin fritid åt aktiviteter som man egentligen inte är speciellt intresserad av.

Det faktum att många är beredda att kringgå systemet genom att köpa tjänster svart får två negativa effekter. För det första kommer staten att tvingas höja kontrollnivån för att driva in skatterna och för att upprätthålla respekten för skattesystemet. En höjd kontrollnivå är dock inte helt oproblematiske. Hur långt skall den gå? När kränks den privata sfären för mycket? Dessa frågor är nödvändiga att ställa sig och i synnerhet om den svarta sektorn till viss del är en reaktion på ett system som har gått för långt vad gäller beskattning och reglering av bostaden. För det andra finns det också en risk att hushållens respekt för skattesystemet krackelerar. Om det sprider sig en norm i samhället att skattesystemet inte är rimligt finns det en risk att svenska hushåll blir mer benägna att kringgå skattesystemet på andra områden än bostaden. I förlängningen kan man nå en punkt där en allt större del av medborgarna i praktiken lever i ett parallellt samhälle som är frikopplat från de officiella regelverken. Hushållen gör med andra ord exit från systemet. För staten blir detta ett problem. Minskar skatteintäkterna och om allt fler tycker det är ok att kringgå dem, tvingas staten att antingen höja skatter än mer för att få in samma summa pengar alternativt att intensifiera sin kontroll.

Om det underliggande problemet är ett skatte- och regel-system som har passerat rimlighetens gräns är inte lösningen mer kontroll utan att se till att systemen blir rimligare, d v s lägre beskattning och enklare regler. Huruvida detta är ett möjligt scenario kan man verkligen fråga sig. En faktor som talar emot förändring i denna riktning är det faktum att mycket stora grupper är beroende av det nuvarande systemet (många arbetar

---

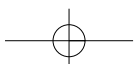
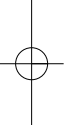
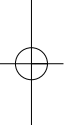
Plan B som i Boende

---

exempelvis i offentlig sektor eller får olika former av bidrag därifrån)⁹. En faktor som talar för att skattesystem och andra regelverk kan komma att reformeras är att den internationella regel- och skattekonkurrensen hela tiden intensifieras. Alltför avvikande skatte- och regelverk blir allt svårare att upprätthålla. Ett problem när det gäller bostaden är dock att bostäder inte är lika lätttrörliga skatteobjekt som t ex människor och företag och därför är det inte säkert att omfattande reformer kommer att ske på kort sikt. En tredje förändringskraft är att medborgarna höjer sina röster. Borttagandet av fastighetsskatten är ett exempel på detta. Fastighetsskatten är en skatt som av många har uppfattats som orimlig och illegitim och detta ledde i sin tur till att den kommer att tas bort. Så kanske finns det trots allt hopp för reformer av de svenska skatte- och regelverken.

Referenser

- Bergtröm och Gidehag (2007), *Till 40 procent fri – en medelklassfamiljs uppvaknande*. Timbro, Stockholm.
- Schneider och Enste (2002) *The Shadow Economy: An International Survey*, Cambridge University Press.
- Skatteverket (2006), *Svartköp och svartjobb i Sverige – del 1: Undersökningsresultat*. Rapport 2006:4.
- Svenskt Näringsliv (2002), *Lotto eller arbete – 9 av 10 måste jobba minst 25 år för att tjäna ihop en halv miljon kronor*. Svenskt Näringsliv, Stockholm.
- Svenskt Näringsliv (2006), *Hjälp tidsbrist!*. Svenskt Näringsliv, Stockholm.

Att få sitt på det torra

Av Helena Olsson

”Med världens största offentliga sektor, och lika höga skatter, är det svårt för svenskar att skaffa sig en buffert i form av eget sparande. Ändå krävs det ekonomisk marginal för att handla när det är billigt. När denna möjlighet saknas förstärks de ekonomiska skillnaderna” skriver Helena Ohlsson i sitt kapitel där hon förklarar hur det system som skulle radera ut ojämlikheterna snarast förstärker dem. Bristen på buffert visas i att nära 16 procent av de tillfrågade i Plan B’s opinionsundersökning säger att de skulle avstå ifrån att gå till tandläkaren om det skulle kosta dem 10 000 kronor.

Lördagen den 17 mars rapporterar Dagens Industri om pantbankens miljardomsättning. Birgitta Edvardsson, som besöker pantbanken för att hämta ut ett halsband, säger till tidningen ”Så fort jag behöver lite extra matpengar går jag hit och det gör nog var och varannan människa. Då slipper jag ta lån av privatpersoner. Jag klarar mig själv”.¹

Svenskar skiljer sig inte från folk i andra länder, de är självständiga och vill ordna det för sig på egen hand. Redan som ett litet barn utropar ”Jag kan själv!” när mamma eller pappa ska hjälpa till att knyta skorna.

Man vill jobba på och betala sin skatt. Man vill ha möjlighet att ha sin egen buffert som ekonomisk trygghet. Det inger en

---

Att få sitt på det torra

---

känsla av oberoende som människor mår bra av att känna. Men med världens största offentliga sektor, som kräver lika höga skatter, är det svårt att göra något åt sin situation. Det är svårt att bygga upp denna trygghet i form av eget sparande.

Fråga vem som helst på stan vilket som föredras, att klara sig på egen hand eller att vara beroende av någon annan. Svaret ter sig självklart. Det betyder inte att det inte ska finnas ett socialt skyddsnät när nöden kräver. Däremot att möjligheterna för den enskilde att faktiskt klara sig på egen hand i så hög grad som möjligt kan förbättras.

Det som skiljer Sverige från andra länder är i första hand inte folkets kynne, utan den offentliga sektorns välfärdsambitioner. Det kan tyckas märkligt med tanke på att svenskarna har röstat för en sådan politik under många år. Å andra sidan, kan du tacka nej till generösa ersättningar som ter sig likt fallande manna från himlen? Lika svårt är det att vid ett senare tillfälle avstå från en ekonomisk fördel som man upplever sig ha haft. Däremot är det lätt att glömma att det är du själv som betalar. Under den egna livscykeln kommer åtta av tio skattekronor tillbaka till dig själv medan endast två kronor omfördelas till andra.²

Anpassning – ”sparande, nej det har jag inte råd med”

Bokar du en tågbiljett tre månader innan du tänkt resa finns det riktigt billiga biljetter att få tag på. Då släpps biljetter som kostar 270 kronor enkel resa mellan Stockholm och Göteborg. Bokar man ett par dagar innan kostar samma biljett en bra bit över 900 kronor. Då och då har Ryanair erbjudanden då de släpper biljetter för en krona enkel resa. Här gäller det att vara med,

---

Att få sitt på det torra

---

semesterresan tur och retur till Barcelona kan kosta så lite som 200 kronor, inklusive skatter och avgifter. Bokas samma resa vid ett annat tillfälle kan den kosta 1 770 kronor.

Men för att kunna handla när det är billigt så krävs en ekonomisk marginal. Den som har det knapert kan inte ligga ute med pengarna långt i förväg. Det handlar inte bara om stora saker som resor utan även mer vardagliga ting som erbjudanden i mataffären eller butikernas julrea.

Med ett eget sparande kan också den med små ekonomiska medel skapa sig ekonomiskt svängrum genom planering. När denna möjlighet saknas förstärks ekonomiska skillnader eftersom den som inte har tvingas att handla till ett högre pris än den som har. Man måste alltså ha pengar för att kunna spara pengar. Dessa vardagliga händelser illustrerar tydligt hur välfärdsstatens ambitioner tar udden av enskilda personers möjlighet att ordna det för sig på bästa sätt och varför eget sparande har betydelse.

Effekterna ser olika ut beroende på var på den socioekonomiska stegen man befinner sig. Störst betydelse får denna ordning paradoxalt nog för dem som har minst handlingsutrymme, de som tjänar eller äger minst.

Båda sidorna av myntet, skatterna och bidragen, verkar båda negativt på svenskarnas sparande. Det breda transfereringssystem som utgör grundbulten i den svenska välfärdsstaten skapar svaga incitament att spara. De offentliga inkomstförsäkringarna är redan så generösa och vård, omsorg och skola är gratis eller subventionerad. Vid arbetslöshet, sjukdom eller föräldraledighet får vi bidrag som motsvarar upp till 80 procent av inkomsten. Systemet fungerar som försäkringar för den som arbetar och betalar skatt som är till för att finansiera detsamma.

Att få sitt på det torra

Denna modell kräver världens högsta skatter för att gå runt. I Sverige går tre av fem intjänade kronor i skatt, medan den som jobbat ihop pengarna själv får behålla två kronor. Detta får betydande effekter.

Anpassningen till systemet innebär att svenskar i allmänhet saknar eller har ett begränsat sparande. Statistiken visar att hälften av svenskarna har mindre än 36 000 kronor i tillgångar. I denna summa inkluderas såväl hus och sommarstuga, som pengar på banken och aktier. Svenskarnas tillgångar utgörs framförallt av deras boende.³

Eget sparande innebär frihet på många plan. Man kan välja en annan lösning än den som det offentliga erbjuder och betala själv. Man kan köpa sig vård utomlands. Man har möjligheten att handla när det är billigt, köpa sitt boende, flytta till jobb eller tackla en plötslig större utgift. Den förvisso generösa offentliga försäkringen hjälper vid plötsligt inkomstbortfall, men inte vid oförutsedda utgifter.

Skattesystemet är alltså utformat på ett sätt som minskar möjligheterna att påverka sin egen situation. Den statliga inkomstskatten minskar värdet på utbildning, vidareutbildning, extra ansträngning på jobbet eller att byta jobb för att höja sin lön. Var tredje heltidsarbetande gymnasielärare, var fjärde socialsekreterare och tre av fyra poliser betalar statlig inkomstskatt, det vill säga hälften av en löneökning går i skatt.⁴

I Plan B's opinionsundersökning svarar nära 16 procent av svenskarna att de helt skulle avstå från att gå till tandläkaren om det innebar en oväntad kostnad på 10 000 kronor. Hellre låter man tänderna förfalla. Cirka 20 procent – var femte svensk – svarar att de skulle få låna från bank, kreditgivare, en anhörig eller lösa det på annat sätt. 64 procent uppger att de kan betala

---

Att få sitt på det torra

---

själva. Sammantaget kan alltså var tredje svensk inte klara en nödvändig, oförutsedd utgift om 10 000 kronor själv.

Även hushåll med relativt goda inkomster har små marginaler. En tvåbarnsfamilj som bor i bostadsrätt, en trea på södermalm i Stockholm. Föräldrarna tjänar 26 000 respektive 32 000 kronor i månaden. De har bil och har det med andra ord rätt bra ställt. Ändå är familjens största oro rent ekonomiskt att de inte har möjlighet att spara. Istället blir oförutsägbara utgifter av mer betydande belopp besvärliga. Det blir uppskjutna tandläkarbesök och billiga läsglasögon på macken istället för ett par rejäla. Hon vill sälja bilen för att få någon form av buffert. Detta är vardagen hos en familj vars sammanräknade inkomst tillhör den tiondel hushåll med högst inkomster.⁵

”Man får ordna det på annat sätt”

Det finns en poäng med den trygghet som de offentliga socialförsäkringarna utgör vid inkomstbortfall. Men man drabbas ju också av oförutsägbara utgifter. Det kan vara bilen som går sönder, eller kylan och frysen som pajar. Då är det skönt att ha den där bufferten att ta av. Det gör bekymren så mycket mindre. Utan sparande får man ordna det för sig på andra sätt.

Den lyckligt lottade kan höja lånen på huset eller lägenheten. Andra går till pantbankerna, vilkas utlåning ökar stadigt. Varje år går en halv miljon svenskar till pantbanken. Det är heller inga småsummor som belånas, idag handlar det om en miljard kronor om året.⁶ Till pantbanken går vanliga människor. Du kan inte vara fattig, du måste ha något av värde att pantsätta.

Sms:a låna! Sms:a låna! Sms:a låna! Den sista utvägen är de dyra utlåningsinstituten. Den som har en tuffare ekonomisk

---

Att få sitt på det torra

---

situation är hänvisad till otaliga telefonlån med ockerräntor eller avgifter. Kraven är lågt ställda för att ta dessa typer av blancolån, men i gengäld är de dyra. De som har minst medel är alltså hänvisade till det dyraste alternativet. Detta kan vara raka vägen in i skuldfällan, inte minst för ungdomar.

Enligt SCB uppgår de svenska hushållens lån utan säkerhet till 20 miljarder kronor och de har ökat med 68 procent de senaste tre åren. Det är betydligt mer än hushållens belåning som helhet, som ökat med 37 procent. I själva verket är dessa mobil-låneinstitut ett marknadens svar på det faktum att svenskar saknar sparande.

Att skatta på beskattade pengar

Välfärdsstatens tunga skatteböroda hindrar många från att ens skapa sig ett sparande, det är systemets ekonomiska dimension. Men det finns också moraliska aspekter som kanske är mer påtagliga för de som äger. Tidigare arvs- och gåvoskatten, förmögenhetsskatten och fastighetsskatten beskattar redan skattade pengar. Många upplever det som omoraliskt att behöva betala skatt på sina surt förvärvade, redan beskattade, tillgångar. Samma personer är också de som har störst möjligheter att fly ett system som missgynnar dem. De har ekonomiska medel att ordna det för sig på raffinerade sätt för att slippa skatta vad de anser vara alltför mycket på sina tillgångar.

Precis som med mobil-låneinstituten, som riktar sig mot andra änden av den ekonomiska hierarkin bland Sveriges hushåll, så ser vi hur det uppstår marknadslösningar där välfärds-systemet inte når. När arvs- och gåvoskatten fanns var det vanligt med kapitalförsäkringar som möjliggjorde överföringar mel-

---

Att få sitt på det torra

---

lan generationer utan att betala skatt. Sedan något år tillbaka finns kapitalpension. Detta är en sparform som gynnas kraftigt rent skattemässigt. Ingen förmögenhetsskatt och ingen skatt när pengarna tas ut.

Kanske är det av dessa skäl som arvs- och gåvoskatten togs bort av den förra regeringen och att den sittande regeringen nu också avvecklar förmögenhetsskatten, liksom i princip fastighetsskatten.

Sparande är också betydelsefullt för att ha möjlighet att fördela sin egen privatekonomi mellan olika perioder i livet alltmellan den svenska välfärdsstaten utgår från ett statistiskt förhållande där inkomsten ska utjämnas varje år. En följd av detta blir att Bernard, som tjänar 500 000 ett år och 100 000 nästa får betala 226 000 kronor i skatt.⁷ Michelle, som tjänar 300 000 per år under två år betalar 193 000 kronor. Det skiljer 33 000 kronor, trots att båda tjänade 600 000 under två år.⁸ Om du har en väldigt oregelbunden inkomst från år till år får du betala betydligt mer i skatt jämfört om du har en jämn inkomst över åren.

Elitidrottare ställs inför detta faktum. Det går inte att försörja sig som friidrottare eller skidåkare hela livet. Vad som händer efter karriärens slut är förstås ovisst. Då är det naturligt att se till att spara så mycket som möjligt under de gyllene åren, för att ha en buffert och klara senare år då det kanske blåser snålare.

En statlig utredning uppmärksammade detta härom året och föreslog bland annat ett särskilt idrottsutövarkonto. Höga inkomster för idrottare skulle kunna fördelas över en tioårsperiod.⁹ I praktiken skulle detta i princip bli en sänkning av marginalskatten från 60 procent till omkring 30 procent. Förslaget gällde dock inte den yppersta eliten, som ofta bildar bolag eller flyttar utomlands. Så har Ingmar Stenmark, Pernilla Wiberg,

Att få sitt på det torra

Kajsa Bergquist, Anja Pärsson och Christian Olsson gjort, alla bor de eller har bott i Monaco.

Förhållandevis många svenskar accepterar detta när det gäller idrottsmän. Den norrländska gruppen Sibiria tillhör undantagen, de har skrivit en låt tillägnad Christian Olsson om detta.

christian, du bor i ett annat land / du vill inte ge tillbaka / till dem som hjälpt dig fram / vm- och os-guld, du står i tacksamhetsskuld / till dem som betalat för dig / man betalar inte för sig

christian, du bara försvann / tänker du aldrig på någon annan ibland / christian, du bara försvann / vem tror du betalade din hopp-gropssand

christian, du har rott din jackpot i land / du tjänar miljoner / men du borde gå om dina samhällslektioner

Text ur låten Christian Olsson med Sibiria.

Text & musik: Martin Hanberg, Martin Abrahamsson och Erik Laquist

Man kan fråga sig varför bara idrottare skulle få dessa förmåner. Men förslaget om dessa särskilda regler för idrottsmän illustrerar tydligt det resonemang som förs fram i denna antologi. Nämligen att när människor ordnar det för sig utanför ramarna i systemet urholkas regelverket. Lösningen blir antingen att via lapptäckestekniken ändra reglerna för enskilda berörda grupper eller att så sker via en uppluckring av hela systemet.

Pengar i madrassen och pengar i Panama

Alla borde ha en årslön på banken. Det är en god vision som säkerligen också skulle skänka trygghet och styrka till många.

Att få sitt på det torra

Möjligheterna att nå denna utopi är dock fjärran. Problemet ligger dock inte bara i att nå dit. Det handlar också om att intimenten snarare går i motsatt riktning.

Karin och Anna är arbetskamrater. De har jobbat ihop i fem år och båda tjänar 22 000 kronor i månaden på sina heltidstjänster på ett mindre företag i exportsektorn. Karin älskar att shoppa och gå ut på krogen. Karin tillhör dem som glatt lever på havregrynsgröt sista veckan innan löning varje månad. Anna är mer en pysslare som stannar hemma. Hon sparar en stor del av sin lön och har på några år skaffat sig en liten buffert på banken. Hon sparar till en handpenning till en bostadsrätt i Stockholms innerstad.

Den internationella konjunkturen går lite knackigt och företaget som är i exportsektorn vill inte sparka, de vet om sin konjunkturkänslighet och erbjuder därför personalen att gå ner på halvtid istället. I avtalet inkluderas också att Karin och Anna när ordererna börjar strömma in igen får gå upp på heltid. Det är en god stämning i personalen så tjejerna tycker det är en bra deal och båda går ner på halvtid. Däremot blir det tufft att klara hyran. Båda lämnar in ansökan om bostadsbidrag.

Karin fick bidrag, men inte Anna. Skulle Anna istället låtit pengarna ligga hemma i madrassen? Frågan är om detta är ett okej. Okej eller inte, den som vill skapa sig en buffert har inte det svenska välfärdssamhället på sin sida. Är det trygghet att veta att om man riskerar att behöva bostadsbidrag eller socialbidrag så måste man först göra avkall på det lilla sparande man har. Varför då spara från början? Trygghet kan likaväl vara att känna att man har en buffert om något i livet går snett. Eller ett eget boende med möjlighet till boendekarriär, eller möjligheten att våga testa att starta ett företag.

Att få sitt på det torra

Elsa och Ernst bor sedan 30 år i en villa i Stockholmstrakten. Barnen är utflugna och de har nyss tillbringad sitt första år som pensionärer. De lever gott, båda har haft relativt välbetalda jobb och de har lyckats att spara en del pengar över åren. Inte jättemycket men tillräckligt för att känna att de kan sätta guldkant på tillvaron. Taxeringsvärdet är 3 miljoner och lånen är betalda. De hamnar således precis ovanför gränsvärdet för förmögenhetsskatt. Därmed blir deras finansiella sparande, cirka 400 000 kronor, förmögenhetsskattepliktigt.

Deras vänner Felix och Felice bor på Norr Mälarstrand i en fin fyrarummare med sjöutsikt. Det är en hyresrätt. Med det läget är de glada så länge hyresregleringen är så stark i Sverige. De bor väldigt billigt i förhållande till deras högkvalitativa boende. De har under hela sitt arbetsliv varit mycket om sig och kring sig med att placera pengar i konton utomlands. Nu lever de gott på pengar som de placerat i ett hemligt konto i Panama.

Frågan är om detta är okej. Förmodligen inte, i allt högre utsträckning sker idag bilaterala samarbeten i form av samkörning av register, både nationellt och internationellt. EU:s Code of Conduct är ett exempel på detta. Samtidigt som det sistnämnda leder till att kapital lämnar Europa. Man ordnar det för sig på andra nya sätt. Uppskattningar gör gällande att svenskarna har omkring 800 miljarder kronor gömt utanför landets gränser. Summan motsvarar 40 procent av svenskarnas registrerade nettoförmögenhet.

Statistiska centralbyrån bortser helt från utlandsförmögenhet i sin statistik över svenskarnas nettoförmögenhet, som utgörs av registerbaserade kontroll- och fastighetsuppgifter.¹⁰ Trivialt kan tyckas, men det sätter verklighetsbilden. Denna statistik används av i princip alla ekonomer som studerar förmögenhetsfördel-

---

Att få sitt på det torra

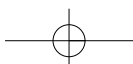
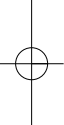
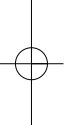
ning i Sverige.¹¹ Anna och Karin tillhör knappast dem som har ett omfattande sparande utomlands. I realiteten är med andra ord fördelningen av svenskarnas förmögenheter ännu skevare än vad som framgår av forskningen. Anmärkningsvärt med tanke på att svensk förmögenhetsfördelning redan är mer ojämn än den amerikanska.¹²

Självkontroll

Oavsett om det är okej eller ej, så finns det en gemensam mänsklig dygd i oss alla att se om det för sig och de sina. Det betyder att vi kommer att se till att ordna det för oss oavsett inom vilket system vi lever.

Frågan är bara om systemet ska vara uppbyggt på ett sätt som maximerar antalet personer i gråzonen. Det kan i sin tur leda till en normalisering av otillåtna beteenden. Människor reflekterar i allt mindre grad över att vad de gör faktiskt är olagligt. Vi befinner oss redan på ett sluttande plan och om det går alltför långt så kommer den rådande välfärdsstaten att krackelera. Tuffa reformer som riskerar att slå mot de allra svagaste grupperna kommer att bli nödvändiga.

För att värna välfärden kommer således oundvikligen en rekonstruktion av den välfärdsstat som vi ser idag att behövas. Alternativet är att utforma en välfärdsstat där så många som möjligt istället ges utrymme att ordna det för sig och de sina på ett korrekt sätt inom ramen för samhällets normer.

Att klara sjukdom

Av Stefan Fölster

”Karin, 45, höginkomsttagare med en ledningsfunktion i en stor organisation, har inte haft någon väntetid i sjukvården. 80-åriga Elsa har däremot fått köa länge. Först för att komma till vårdcentralen, sedan remisser med långa väntetider till specialister”. Stefan Fölster skriver i sin text att systemet är anpassat till dem som har resurser. Svensk vård är inte alls så jämlik som vi tror, anser han, något som bekräftas av Plan B’s enkätundersökning. Där uppger var femte svensk att de tagit andra vägar än de vanliga för att ordna vård åt sina anhöriga.

I sista stund hittades min far livlös i sin lägenhet en natt. Sedan dess lider han av en påtaglig demens. Under hans sjukhusvistelse valde vi bland en rad olika äldrehem som hade plats för honom. Vi fastnade för ett nära hans gamla bostad där han fick bo i egen lägenhet, men fick tillsyn hela dygnet.

När han lämnade sjukhuset kunde han flytta in i den nya bostaden. Redan under första veckan kom såväl husläkaren som en psykiater på hembesök flera gånger. De konstaterade att det vore bättre för honom att bo i ett hem som var specialiserad på dementa personer. Inom två veckor hade vi tittat på flera sådana hem, valt ett och flyttat min far dit. Där är han med i många olika aktiviteter, vilket tycks ha bromsat demensen.

Att klara sjukdom

När jag berättar denna historia för svenskar som har erfarenhet av äldreomsorgen tror de mig inte. Med all rätt. Detta utspelade sig nämligen i Tyskland under våren 2006.

När min svenska morfar, Gunnar Myrdal, behövde äldreomsorg möttes han av långa väntetider. Tack vare att han var en mycket känd personlighet kom han ändå in med förtur efter några månader, men i ett hem långt ifrån min mormor. En gång i veckan kunde han få hjälp att åka taxi och hälsa på henne.

Vem får inte ångest av att behöva vård, men inte få det? Det förvånar inte att många människor tar på sig stora kostnader och mycket besvär för att få den sjukvård de behöver när välfärdssystemen sviktar.

Det är emellertid inte bara obehandlade patienter som hittar egna vägar förbi systemen. Även personalen i den offentliga sjukvården har delvis ”flytt” systemet eller anpassat sig till dess begränsningar.

Sjukdom ger också en ekonomisk ersättning. Själv motsägelserna i sjukförsäkringssystemet har lett till en omfattande anpassning, flykt och fusk både hos de försäkrade och de inblandade professionerna.

Genvägar ger bättre vård och mer sjukpeng

Karin, 45, höginkomsttagare med en ledningsfunktion i en stor organisation, berättar om sin sjukvårdskonsumtion. Hon har inte varit allvarligt sjuk men har ändå velat träffa läkare på grund av stukad tumme, hälseneproblem, några profylaktiska undersökningar och liknande.

Hon uppskattar att hon har kontaktat läkare ungefär sju

Att klara sjukdom

---

gångar per år de senaste åren. Alla konsultationer har skett via kontakter. Antingen har hon frågat läkare hon känner direkt, eller bett dem om hjälp för att snabbt komma till rätt specialist. Hon har inte haft någon väntetid i sjukvården.

Hennes mor däremot, 80-åriga Elsa, är bosatt i ett annat landsting och har en helt annan erfarenhet. Hon söker läkarhjälp ungefär lika ofta per år, ibland något oftare och i snitt för mer allvarliga men inte livshotande åkommor. Inga av hennes konsultationer har skett via kontakter. Hon har mycket långa väntetider, först till vårdcentralen, sedan remisser med långa väntetider till specialister.

Den som har resurser anpassar sig till systemet. Har man möjlighet så använder man sina kontakter. I Plan B's opinionsundersökning svarar nästan var femte svensk (18,7 procent) att de skaffat sig själva eller någon anhörig vård genom kontakter de senaste fem åren. De som mest behöver dess hjälp har ofta minst möjlighet att få den. 15 procent av de svarande anser att deras anhöriga borde ha fått bättre vård i vår enkät. (Se fotnot Opinionsbilaga.)

Även OECD har studerat fördelningen av vård. Denna omfattande studie, som OECD genomförde år 2004 bland 21 länder, visar att Sverige är bland de länder som har minst jämlik fördelning av sjukvård. Slutsatsen måste vara mycket överraskande för de flesta svenskar.

Den svenska delen av OECD:s undersökning bygger på intervjuer med ungefär 5 000 personer. De har frågats i detalj vilka sjukvårdsbehov de har och i vilken utsträckning de faktiskt har vänt sig till sjukvården.

Baserat på dessa uppgifter har en god bild skapats av hur mycket och vilken sjukvård människor har fått i förhållande till

---

Att klara sjukdom

---

sina vårdbehov. Denna behovstäckning har sedan ställts i relation till deras inkomster.

I de flesta europeiska länderna får människor sina vårdbehov täckta oavsett inkomstläget. Undantagen i Europa är just Sverige, Finland och Portugal. Där erhåller människor med lägre inkomster väsentligt mindre sjukvård i förhållande till sina behov än de bättre beställda. Det tyder på att anpassning genom kontakter har blivit mycket vanligt i Sverige bland de som kan, oftast de med högre inkomster.

Denna snedfördelning måste komma som en chock för de som tror att den offentliga produktionen och finansieringen av sjukvården automatiskt garanterar en jämlik fördelning. OECD:s resultat får emellertid stöd av en rad svenska undersökningar.

Ett exempel är att det i början på 1980-talet fanns en lika stor andel av arbetare och tjänstemän som upplevde att de hade "vårdbehov som inte tillgodosågs". Men redan i slutet på 1980-talet var det dubbelt så många arbetare som tjänstemän som uppgav att de inte fått tillräcklig hjälp. Denna förändring skedde i takt med att vårdköerna växte.

I sjukvårdens underklass, de som får minst tillgång till vård i förhållande till sina behov, finns äldre och låginkomsttagare som inte är bra på att tala för sig. Och som varken har tillgång till företagshälsovård eller egen sjukvårdsförsäkring.

Den avgörande förklaringen till denna ojämlikhet är köerna inom sjukvården. Sverige och Finland hör till de länder som har ovanligt långa väntetider jämfört med de flesta andra. Ett motsatt exempel är Frankrike som har relativt korta väntetider och även en mycket jämlik sjukvård. Det skulle naturligtvis vara möjligt i Sverige också. I Frankrike drivs en stor del av primärvården och den selektiva vården för människor i arbetsför ålder privat

---

Att klara sjukdom

---

och finansieras genom sjukvårdsförsäkringar. Konkurrensen om kunder har gjort att väntetider blivit korta, vilket gynnat dem som annars har svårast att hävda sin rätt till snabb hjälp.

Elsa, 80, som kämpar för att få sjukvård berättar att hon känner sig tvingad att överdriva sina symptom för att få behandling. När hon träffar läkaren har hon lärt sig att mer utförligt beskriva smärtorna, svårigheterna att sköta hemmet och sin vårdbehövande make. I några fall har väntetiden blivit så lång och outhärdlig att hon till slut ringt ambulansen och begärt akutintag.

Även sjukförsäkringens utformning leder till att många känner ett behov av att överdriva sina symptom. Den framställs ofta som en försäkring av inkomsten. Enligt regelverket framgår dock klart och tydligt att en person som blir sjukskriven har skyldighet att ta andra arbeten som han kan utföra, även om dessa ger mycket lägre lön. För en person som blir sjukskriven från ett arbete är det därför rätt viktigt att visa att man faktiskt är oförmögen att utföra något annat arbete också. Annars riskerar man en betydande inkomstförlust. I värsta fall bedöms man ha arbetsförmåga men hittar inget arbete utan hamnar så småningom på en låg a-kassenivå eller socialbidrag.

Många föräldrar som inte tar ledigt alla garantidagar i föräldraledigheten har upptäckt att man kan dryga ut sin lön genom att begära ersättning för föräldraledighet på lördag och söndag – trots att man hade varit ledig ändå. I slutet av år 2006 var ersättningen 180 kronor om dagen för barn födda efter den första juli 2006, 60 kronor för de barn som var födda tidigare. Vård av barn varje lördag och söndag inbringar då mellan 480 och 1 440 kronor i månaden.

För oss försäkrade handlar anpassning till systemen snarare om att utnyttja det tolkningsutrymme som finns. I Jämtlands

---

Att klara sjukdom

---

län och i Göteborgs kommun fick grupper av slumpmässigt utvalda i slutet på 1980-talet veta att de inte behövde visa läkarintyg vid sjukskrivningen förrän efter två veckor istället för efter en vecka. Resultat blev att sjukskrivningen för denna grupp ökade med ungefär sex procent.¹

Det är inte bara de sjukskrivna som har lärt sig genvägarna och låtsas vara lite sjukare än vad de är, utan även de som arbetar med dem. För många läkare har det enklaste varit att skriva ett sjukintyg när en patient begärt det. Den stora ökningen av sjukfrånvaro har skett för psykiska åkommor och smärtor i rygg- och rörelseapparaten som inte kan kontrolleras med strikt medicinska kriterier. Än mindre kan läkare i de flesta fall kontrollera vilka krav som ställs på arbetsplatsen hos den som begär sjukskrivningen.²

Försäkringskassans personal tycks också normalt ha anpassat sig och valt den enkla vägen. Visserligen har enskilda läkare hos Försäkringskassan anammat en kontroll som är mer i linje med regelverket. Men någon mer systematisk uppföljning av enskilda läkares sjukskrivningsfrekvens och motivering har knappast skett.

Ett företag, Aktiv Arbetsmedicin, har kommit på en genialisk affärsidé. Man tar sig an alla långtidssjukskrivna anställda vid större företag. Efter ett halvår har större delen börjat arbeta igen och faktiskt återvänt till sina gamla arbetsuppgifter. De långtidssjukskrivna bokades in på sju träffar där de bland annat undersöks av olika läkare och psykologer.

I de flesta fall konstateras att det finns arbetsförmåga. Vid den sjunde träffen sammanfattas resultaten i närvaro av en representant för Försäkringskassan och en för arbetsgivaren. När alla inblandade är på plats finns inte längre möjligheten att välja den

---

Att klara sjukdom

---

enkla genvägen och skriva på ett sjukintyg. Då skulle ju Försäkringskassans representant och arbetsgivaren genast begära en förklaring. I de allra flesta fallen börjar den långtidssjukskrivne efter detta möte åter att arbeta heltid. Kombinationen av en seriös undersökning, att bli tagen på allvar, men också ett inslag av kontroll ger häpnadsväckande resultat.

Hos några företag skickas nu även de med upprepad korttidsfrånvaro till undersökning. Följden är att korttidssjukfrånvaro har minskat kraftigt också. Att man kallas till undersökning har gjort det lite mer besvärligt att välja genvägen till sjukpengen. Det tyder på att en del av sjukfrånvaron beror på att det varit lätt att låta sig sjukskrivas.

Rädda ditt liv – fixa sjukvården själv

Tim, 55, får vid en rutinkontroll reda på att han har prostatacancer. Överläkaren vid Karolinska Institutet placerar honom i kö till en operation. Väntetiden anges till ett år, åtminstone för den robotstyrda operation som med viss sannolikhet möjliggör att potensen behålls. Enligt överläkaren är det bevisat att en sådan väntan inte försämrar prognosen. Tim, som är patentingenjör, ber om referenser till relevanta studier och genomför en egen genomlysning av forskningslitteraturen. Han konstaterar då att det inte finns några belegg för detta påstående.

I det läget tar han kontakt med en amerikansk klinik som tillhandahåller den senaste robotstyrda operationstekniken som med stor sannolikhet gör att han kan bibehålla potensen. Inom några veckor är han opererad, av allt att döma framgångsrikt. Hans arbetsgivare hade tecknat en privat sjukvårdsförsäkring som hade stått för hela kostnaden om han hade opererat sig i

---

Att klara sjukdom

Sverige. Nu stod de för halva kostnaden. Resten, ungefär 70 000 kronor betalade han själv.

I dagsläget har ungefär 300 000 svenskar en privat sjukvårdsförsäkring, ofta via sin arbetsgivare. Allt fler åker också utomlands även om det fortfarande är ett litet antal – en flykt från systemet.

Denna flykt äger rum även hos anställda inom sjukvården. Många läkare extraknacker vid sidan om sitt vanliga jobb. Orsaken till detta är delvis de begränsningar i antal årsarbetstimmar som finns uppställd i fackliga avtal, och numera även i EU:s regelverk. Många sjukhus betalar miljoner i bötesbelopp till fackföreningar för att läkares antal arbetade timmar överstiger det avtalade.

Samtidigt finns det många läkare som vill arbeta mer. Och det gör de då vid sidan om, i den privata sjukvården eller säsongvis utomlands. Arbetar man tillräckligt många dagar utomlands kan man dessutom skatta i det landet, vilket kan ge väsentligt ökade inkomster.

Ett annat sätt för många läkare att fly undan systemet har varit att ägna sig åt aktiviteter som inte är patientrelaterad. Det kan vara forskningsprojekt, men det kan också vara konferenser, möten, intern administration eller förtäckt fritid.

Svenska sjukhusläkare ägnar mindre än hälften av sin arbetstid åt patientrelaterade arbetsuppgifter.³ Baksidan av myntet är att Sverige har färre patientbesök per läkare än något annat land enligt den jämförande statistik som OECD publicerar.

Det är naturligtvis fel att beskriva detta som att personal inom vården strävar efter att lata sig. Däremot ter sig traditioner, byråkratisk krångel och stela styrformer bidra till att en hel del sjukvårdspersonal har gjort en ”mental uppsägning”. En ma-

---

Att klara sjukdom

---

joritet anger att de uppfattar stora problem inom sjukvården.

Inte minst framkommer detta i anmärkningsvärda exempel från verkligheten. Jag skall bara nämna ett. Under hösten 2006 analyserade S:t Görans sjukhus väntetiderna inom akutmottagningen. Man konstaterade då att många fick vänta onödigt länge, delvis därför att ganska oerfarna läkare oftast tog emot patienterna. Några mindre omorganisationer gjordes. Ett vårdteam med mer erfarna läkare gör nu en bedömning direkt när patienten kommer in och slussar denne rätt. Väntetiden har kunnat halveras.

Onekligen en framgångshistoria. Frågan inställer sig dock hur arbetet på S:t Görans, och fortfarande på de flesta andra sjukhus, i decennier har kunnat bedrivas på det gamla sättet. Vad säger det om sjukvårdsorganisationen och personalens mentala närvaro och engagemang i de offentliga välfärdssystemen?

Sjuka smitvägar

Ett par i 50-års åldern från Borlänge stoppade ersättning till sin son i egen ficka. När sonen fyllde 16 år ansökte föräldrarna om att han skulle förtidspensioneras. Sonen var helt ovetande om förtidspensioneringen och att pensionen på 6 000–7 000 kronor netto varje månad sattes in på föräldrarnas konto. Chefsåklagaren åtalade i mars förra året föräldrarna för grov förskingring och grovt bedrägeri. Det hela uppdagades när sonen flyttat hemifrån och fick tillgång till sin egen post. Han upptäckte då att han krävdes på kvarskatt på grund av att han erhöll ersättning från Försäkringskassan samtidigt som han arbetade.

Ibland övergår viljan att förbättra sin egen välfärd till rent fusk. Ett av de mest uppenbara är att skattefusk i största allmän-

---

Att klara sjukdom

---

het också undandrar skatteintäkter från landstingen. En annan sorts fusk syns i att sjukfrånvaron ökar påtagligt på måndagar och under större sportevenemang.

Men det är svårare att få belägg för hur omfattande fusket verkligen är. Ett av få områden som undersökts mer ordentligt är fusk med vård av sjukt barn.

Fusk med vård av sjukt barn har nyligen undersökts av Försäkringskassan för 2005. Slutsatsen är att en av tio utbetalningar till föräldrar är felaktiga. I ett pressmeddelande från den 14 september 2006 skriver Försäkringskassan att man gjort ytterligare en kontroll av 30 000 ärenden och funnit drygt 16 procent felaktiga uppgifter som inte stämmer med arbetsgivarens. Det får dock tilläggas att en del av dessa felaktigheter säkert beror på olika missförstånd. Självfallet är det inte heller särskilt smart att fuska på ett sätt som myndigheter lätt kan kontrollera genom att samköra olika register. Thore Jeppson beskriver i sin bok "Fiff-larnas paradiset" flera personer som blivit dömda för att ha fått ut sjukpeng från Försäkringskassan samtidigt som de fick ut arbetslöshetsersättning från AMS.

Å andra sidan har Försäkringskassan genom registersamkörning inte egentligen granskat fusket. Den som "vabbar" trots att barnen är friska (och även går i skolan) skulle inte ha upptäckts i denna kontroll förutsatt att de uppgivet samma lögn för arbetsgivaren och Försäkringskassan.

Hur skall man då kunna veta hur vanligt rent fusk är? Det ligger ju i sakens natur att kontroller som utförs inte har särskilt goda möjligheter att kunna fastställa om någon missbrukar vård av sjukt barn. Det skulle lätt handla om diskussioner om hur trött eller febrigt ett barn var på morgonen när föräldern bestämde sig för att vara hemma.

Att klara sjukdom

Några forskare från Uppsala kom då på en enkel idé.⁴ Anta att du får ett brev från Försäkringskassan där det framgår att du slumpmässigt har valts ut till en grupp för vilken Försäkringskassan kommer att göra kontroller av användningen av tillfällig föräldrapeng för vård av sjukt barn.

Hur skulle du reagera? I normalfallet kanske inte alls. Men om du faktiskt tänjer på reglerna för att ”vabba” så kanske du skulle avstå från detta framöver. Ungefär som fler håller sig till fartgränserna efter en skylt som varnar för hastighetskameror.

Uppsalaforskarna fann då att tillfällig föräldrapenning minskade väsentligt hos den gruppen som hade fått ett varningsbrev. De drog slutsatsen att 22,5 procent av utbetalda VAB-kronor härör från överutnyttjande eller fusk. Männerna fuskade mer än kvinnorna.

Breda vägar inom sjukvården

Försäkringskassan har svarat på den ökande sjukskrivningen med att öka kontrollen. Antalet polisanmälningar har fyrdubbats på tre år, till ungefär 1 600 per år 2005. Av dessa är det endast en mindre andel som blir fällda, men det är oklart i vilken mån det beror på att ärenden läggs på hög hos polisen. När någon blir fälld är det ofta ett flagrant fall av fusk.

Den hårdare kontrollen utlöser en opinionsmässig reaktion. Dels syns den i media, där hårt vinklade reportage beskriver den hårdare kontrollen.⁵

Det är inte osannolikt att det så småningom uppstår en motreaktion motsvarande den som under 1970- och 1980-talen ledde till att kontrollerna togs bort ur systemen. Under den tiden

---

Att klara sjukdom

---

slopades hembesök som Försäkringskassan kunde göra ibland för kontrollera att en sjukskriven var sjuk.

Det som återstår då, och som bidragit till hållbarhet i andra länders sjukförsäkringssystem, är en kombination av lägre ersättningar och den sortens mjukare och aktiverande kontroller som det ovan nämnda företaget Aktiv Arbetsmedicin ägnar sig åt.

När det gäller sjukvården däremot så är en rimlig prognos att många, både patienter och personal, vill kunna engagera sig mer i val, organisation, och utveckling av sjukvården. Det talar för att en mångfald av utförare inom ramen för ett hållbart pengeller finansieringssystem är den enda breda vägen.

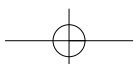
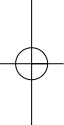
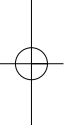
En del har talat om stora systemskiften, till exempel att avskaffa landstingen, för att uppnå detta. Det är dock inte alls nödvändigt att sådana systemskiften genomförs med buller och bång. I praktiken ökar redan antal människor som har en sjukvårdsförsäkring snabbt. Samtidigt växer antal privata utförare snabbt. Därtill växer sjukvård som betalas direkt snabbt, ofta sådan vård som har samband med sport, utseende eller välbefinnande.

Tillsammans innebär det redan ett smygande systemskifte som skulle kunna få mer fart om premien för kompletterande sjukvårdsförsäkring gjordes helt avdragsgill.⁶

Mer konkurrens om kunden och större möjligheter att engagera sig i sin egen sjukvård leder i slutänden till en mer tillgänglig och då också mer rättvis sjukvård.

Referenser

- Berggren, Henrik och Trägårdh, Lars (2006) *Är svensken människa?* Norstedts Förlag, Stockholm.
- Engström, Per, Patrik Hesselius och Malin Persson (2006) Överutnyttjande i tillfällig föräldrapenning för vård av barn. Institutet för Arbetsmarknadspolitisk Utvärdering, rapport 2006:9. Uppsala.
- Fölster, Stefan, Hallström, Olof, Morin, Anders, och Monica Renstig (2003) *Den sjuka vården – en granskning av hur sjukvårdens resurser används*. Ekerlids Förlag, Stockholm.
- Hesselius, Patrik, Per Johansson och Laura Larsson (2005) Hur påverkar kravet på läkarintyg sjukfrånvaron – erfarenheter från ett socialt experiment. Institutet för Arbetsmarknadspolitisk Utvärdering, rapport 2005:7. Uppsala.
- Jeppson, Thore (2006) *Fifflarnas paradiset – fusk med arbetslöshetsersättning*. Recito.
- Svenskt Näringsliv (2004) *Varannan sjukskriven i onödan*. Stefan Fölster och Anders Morin.

Pirate Bay-generationen och Plan B

Av Linda Genf

”Det finns en stor risk att de unga som inte får tillträde till arbets- och bostadsmarknaden känner minskad tilltro och solidaritet med det välfärdssystem som råder” skriver Linda Genf. De anpassar sig genom att skjuta upp barnafödandet eller med en annan attityd till arbete. ”Arbetet ger allt mindre mening medan de nära vännerna får större betydelse. Om banden till nätverket på internet är mer varaktiga än förhållandet till arbetsgivaren är det inte konstigt att lojaliteten hamnar någon annanstans än på den arbetsplats där man befinner sig just nu.”

”Vi som unga har alltid en Plan B”, säger Rabi El Mardini när han intervjuas i Citys serie om åttiotalisterna – en generation som enligt tidningen inte liknar någon annan. Och frågan är intressant: hur ser unga idag på välfärdssystemen? ¹ Är unga människor som resten av befolkningen eller ser vi någon typ av förskjutning i deras värderingar som kan tänkas påverka utformningen av välfärdsstaten framöver?

Det är dock redan här viktigt att skilja på generation och livsfas. Med generation menar vi de värderingar och attityder som finns i en generation. De är nära förknippade med den tidsanda

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

som råder och det samhälle som en ungdomsgeneration växer upp i. Med livsfas menar vi den fas som ungdomstiden utgör i ett liv. När vi är unga lever vi andra liv än när vi blir äldre och det påverkar vår syn på samhället. Unga är inte en enda grupp utan ett stort antal individer som ibland och ibland inte har något gemensamt på grund av sin livsfas och generation.

”What’s in it for me?”

Även om unga idag på många sätt är olika varandra så finns det några gemensamma drag hos dem som är mycket tydliga. De är individualister och är vana att fatta egna beslut. De förväntar sig också att de i hög grad kan, vill och måste göra egna val. De har rätt att välja skola, pensionssparande, teleoperatör, husläkare och mycket annat som för ett par decennier sedan inte var möjligt att välja. Valfriheten förändrar rollerna mellan den som utför och den som använder tjänsten eftersom individen blir kund snarare än medborgare. De unga frågar sig därmed i likhet med kunden vad som är bäst för dem och vilken nytta de kan få ut av sammanhang de deltar i.² Man kan därför anta att ungas syn på välfärdsstaten hänger ihop med vad de uppfattar att de får ut av dagens välfärdssystem.

Enligt SCB har de ungas ekonomi och hälsa försämrats under de senaste tio åren samtidigt som föräldragenerationen och pensionärerna fått det bättre. Välfärdssystemet bygger i hög grad på en omfördelning av resurser mellan generationerna. Idag finns mycket som tyder på att omfördelningen och välfärdssystemet inte fungerar.³ Samtidigt har unga en högre standard än kanske någon annan tidigare ungdomsgeneration och tar det mesta av välfärden för given.

Pirate Bay-generationen och Plan B

Mellan 1990 och 2004 försköts etableringsåldern på arbetsmarknaden med sju år från 21 år 1990 till 28 år 2004⁴ 5. Ökade utbildningskrav, hög ungdomsarbetslöshet och brist på bostäder har gjort att många unga etablerar sig väldigt sent i vuxenlivet och tvingas hitta egna vägar för försörjning och boende. För några är denna sena etablering frivillig men för många är den inte alls önskvärd. Det finns en stor risk att de unga som inte får tillträde till varken arbets- eller bostadsmarknad känner minskad tilltro och solidaritet med det välfärdssystem som råder.

Arbetet är inte allt

Arbetsmarknaden har utvecklats mot alltmer tillfälliga anställningsformer. Under 2006 var 17 procent av alla anställda tillfälligt anställda⁶. Varannan anställd under 25 år hade en tillfällig anställning⁷. Ofta hör man att det beror på att de unga vill ha det så, men det beror nog snarare på en anpassning till bristen på ingångar för den som är ung än på något aktivt val. Samtidigt är socialförsäkringssystemen fortfarande utformade för en arbetsmarknad med långa, fasta anställningar. Eftersom socialförsäkringarna också är kopplade till tidigare anställning har det blivit allt svårare för de unga att kvalificera sig för arbetslöshetsersättning. Hur anpassar de unga sig till det? En väg är att fler unga söker socialbidrag för sin försörjning när de egentligen är arbetslösa mellan olika projektanställningar. Under lågkonjunkturen i mitten av 1990-talet ökade till exempel antalet hushåll med socialbidrag i åldersgruppen 18–29 år, dramatiskt.⁸

Hälften av dem som är unga idag läser vidare på universitet och högskolor. Ett sätt för dem att anpassa sig till svårigheterna att etablera sig på arbetsmarknaden och det dåligt anpassade

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

socialförsäkringssystemet är att helt enkelt studera vidare efter avslutad utbildning, så länge det finns möjlighet att ta ut studiemedel och studielån. Undersökningar visar också att allt fler unga kombinerar studier med olika former av tillfälliga arbeten, som ett sätt att lösa sin försörjning.⁹

Ungefär hälften av mina studiekamrater både vid Lunds och Stockholms universitet tvingades göra så för att överhuvudtaget kunna försörja sig efter avslutad examen. Det är i och för sig trevligt att kunna förkovra sig med ytterligare kunskaper samtidigt som man steker hamburgare på McDonalds men knappast lönsamt för individen eller samhället att uppta dyrbara utbildningsplatser istället för att börja arbeta, tjäna pengar och betala skatt.

Den sena etableringen på arbetsmarknaden får också andra effekter för de unga. Unga idag hinner till exempel inte med lika många tjänsteår innan pensionen vilket kan innebära att de får lägre pensioner än sina föräldrar.¹⁰ Många av dem tvivlar också på att de kommer att få en tillräcklig pension.

Eftersom välfärdssystemen är kopplade till anställning anpassar många unga sitt liv efter de regler som gäller i systemet. Undersökningar visar till exempel att kvinnor väntar med att bilda familj tills de har en tillsvidareanställning, för att kvalificera sig till föräldrapenning.¹¹ Det är troligen en av orsakerna till att medelåldern för förstagångsmammor nu ligger på 29 år i Sverige. Andelen personer med barn vid 26–27 års ålder har minskat från 59 till 26 procent under de senaste tjugo åren.¹² Att som student bli förälder är en ren förlustaffär. En juridikstudent, som i framtiden kommer att bidra till staten med stora inkomstskattebetalningar, får under studietiden knappast någonting att leva på om hon eller han blir förälder. Om samma

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

person får barn som yrkesverksam blir situationen en helt annan ekonomiskt. Men kostnaden för ett barn i form av större boende, kläder, mat med mera är ju desamma oavsett om man pluggar eller jobbar. Att vänta med barn blir alltså det mest rationella under rådande system.

Anpassningar kan också vara mentala. Flera undersökningar har visat att arbetet har mindre betydelse för unga idag än tidigare. Arbetet ger allt mindre mening medan familjen och de nära vännerna har allt större betydelse.¹³ Detta synsätt kan vara en anpassning till ett samhälle där individen blir allt mer beroende av de nära nätverken och kan lita allt mindre på samhället. Det är också en anpassning till en arbetsmarknad där förhållandet till arbetsgivaren blir allt mer löst och därmed mindre identitetsskapande. Om banden till nätverket på exempelvis internet är mer varaktiga än förhållandet till arbetsgivaren, är det inte konstigt att lojaliteten hamnar någon annanstans än på den arbetsplats där man befinner sig just nu.

Inga kontakter = segregation

Hur löser då unga de problem de möter i kontakten med välfärdssamhället?

Många tvingas hitta egna lösningar utanför det offentliga för att kunna fixa det för sig.

Andelen unga som bor kvar i föräldrahemmet vid 19–20 års ålder har ökat från 50 till 73 procent under de senaste 20 åren.¹⁴ I storstäderna är bostadsmarknaden ett av de största hindren för unga att forma ett eget vuxenliv. För att kunna köpa en bostad idag måste man ha ett fast arbete. Samtidigt är allt fler unga projektanställda och antalet fasta jobb minskar.¹⁵ Reglerna brister i

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

anpassning till förhållandena på dagens arbetsmarknad.

I storstäderna är köerna i de kommunala bostadsförmedlingarna så långa att de unga inte längre är unga när de antas kunna bli erbjudna en bostad. Kontakter, svarta pengar och generösa föräldrar med sparkapital är avgörande för att komma in på bostadsmarknaden. På andra håll i landet är det inte lika svårt att få ett boende. Men där råder å andra sidan ännu större brist på jobb för de unga.

Eva, som är en god vän till mig, skaffade sin första bostad genom att söka igenom fastighetsregistret och ringa runt till alla de fastighetsägare som fanns listade i Stockholms närförorter. Efter ungefär sextio samtal fick hon napp och för en summa som motsvarade den terminens studielån kunde hon betala sig förbi köer. Fastighetsägaren tjänade en hacka och Eva fick ett förstahandskontrakt på en liten tvåa i en närförort till Stockholm.

Har föräldrarna tagit över rollen av fixare? Mycket tyder på det. En undersökning av Ungdomsstyrelsen visar att de flesta unga är beroende av sina föräldrar och andra närstående för ekonomisk hjälp. Majoriteten av alla 20–24-åringar får ekonomiskt stöd av sina föräldrar ofta eller ganska ofta.¹⁶ Undersökningar visar också att det ekonomiska beroendet av föräldrarna har ökat under den senaste 20-årsperioden.¹⁷ När man som ung behöver stöd får man det i allt högre grad av sina egna sociala nätverk och allt mindre genom samhällets välfärdstjänster. Kontakternas betydelse för att få första jobbet har ökat och det är knapptast kontakterna med Arbetsförmedlingen som avses.

Unga har också hjälp av driftiga föräldrar med goda kontakter på andra sätt.

Per vars föräldrar är goda vänner med en tandläkarfamilj behöver inte betala för tandvård och Viveka vars föräldrar är

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

läkare behöver inte köa för att komma till en specialist. Så här har det förstås alltid sett ut men möjligheten till flykt blir mer värdefull ju fler som tvingas köa för att få tillgång till vård och omsorg.

Denna ökande betydelse av kontakter och egna pengar för att få en bra tillvaro ökar segregationen i samhället. De unga som har föräldrar med sparkapital och kontakter får naturligtvis stora fördelar framför de som inte har det. En studie av Ungdomsstyrelsen visar till exempel att den materiella levnadsstandarden har förbättrats för många unga de senaste tjugo åren. Men man hittar ingen annan förklaring till detta än tillgången till föräldrars resurser. Samtidigt saknar allt fler unga kontantmarginaler ifall något oförutsett skulle inträffa och andelen unga som får betalningsproblem, tvingas låna av släkt och vänner eller söka socialbidrag har kontinuerligt ökat de senaste två årtiondena.¹⁸ En undersökning från Hyresgästföreningen 2005 visar att allt fler unga är beroende av stöd från föräldrar och anhöriga för att hantera sitt boende.

Den norske sociologen Einar Overbye har undersökt vilken betydelse sociala nätverk har för människor. Han menar att betydelsen av personliga kontakter och sociala nätverk ökar och får allt större ekonomisk betydelse för människor. De som saknar personliga nätverk har allt mindre möjligheter att skaffa sig god välfärd i samhället. Att relationer och nätverk anses allt viktigare för unga idag visar också en rad olika ungdomsstudier.¹⁹ De unga har anpassat sig till hur de uppfattar att samhället utvecklas.

Men dagens unga uppfattar sig också i hög grad som konsumenter som måste vända sig dit de kan för att få det de vill ha. Enligt Ungdomsbarometern 2006 tror 40 procent av de unga

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

mellan 15 och 24 år att samhället inte kommer att ta hand om dem när de blir gamla.²⁰ Om de agerar på denna misstro är det troligt att de kommer att skaffa sig privata lösningar för att säkra den egna ålderdomen.

Dagens unga har alltså lärt sig att man måste vara om sig och kring sig och värna om sina egna rättigheter och möjligheter. De är överlevare i ett system som ter sig alltmer osäkert.

Alla andra gör det ...

Unga idag är i hög grad värderativister. Vad som är rätt eller fel är beroende av situationen. Detta synsätt komplicerar synen på fusk och hur man uppfattar eget fuskande. Det är till exempel ok att piratkopiera filmer och musik som getts ut av de stora film- och musikförlagen eftersom de unga uppfattar att de ändå tjänar så mycket pengar. Att piratkopiera musik från ett litet independentbolag är inte lika acceptabelt.²¹ En tredjedel av de svenska gymnasieungdomarna tycker att det är ok att skattefuska och lura staten på bidrag och över hälften tycker att det är ok att bryta mot lagen om det är för ett gott syfte.²² Man får lura staten på pengar om man verkligen behöver dem.

Unga är också mer tillåtande till fusk och lagöverträdelse som inte drabbar andra personer. Det är mer acceptabelt att lura ett försäkringsbolag, Försäkringskassan eller CSN på försäkringspengar eller bidrag än att lura sina vänner.

Enligt en Sifo-undersökning är ungas syn på fusk något mer liberal än hos den vuxna befolkningen. Men acceptansen för fusk varierar med vilken fråga det handlar om.²³ Betydligt fler unga än äldre tycker till exempel att det är ok att sjukanmäla sig utan att vara sjuk eller att ange för höga skadeståndsanspråk till ett

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

försäkringsbolag.^{24 25} Däremot är det klart färre bland de unga som tycker att det är acceptabelt att inte ta upp skattepliktiga inkomster i deklARATIONEN.²⁶

En utbredd uppfattning hos unga, såväl som hos vuxna, är att det som många andra gör är acceptabelt. En rapport från Unionkonsult visar att en tredjedel av svenskarna tycker att det är ok att fuska eftersom ”alla” andra fuskar²⁷. Om man uppfattar att andra sjukanmäter sig fast de är friska så är det inte så fel att göra det själv heller.

Hur påverkas de unga av den vuxna befolkningens attityder och beteenden? Det är troligt att de påverkas ganska mycket. En undersökning som genomförts av Demoskop på uppdrag av Skatteverket visar att var tredje svensk köpte svarta tjänster under 2005²⁸. Ytterst få hade dåligt samvete över att ha köpt svarta tjänster. Flertalet var istället nöjda över att ha gjort en bra affär. Bara 29 procent tycker att det är ett allvarligt brott att anlita svart arbetskraft och bara 33 procent tycker att det är allvarligt fel att jobba svart.²⁹

Enligt Demoskops undersökning är unga underrepresenterade bland dem som köper svarta tjänster – en fjärdedel i åldersgruppen 15–29 år har gjort det någon gång.³⁰ Det beror dock knappast på att yngre skulle vara mer negativa till att köpa svarta tjänster. Yngre har helt enkelt inte råd att köpa svarta tjänster i samma utsträckning som äldre med högre inkomster.

Däremot har minst en tredjedel av dagens unga en mamma eller pappa som har anlitat svart arbetskraft och mer än två tredjedelar har föräldrar som inte tycker att det är särskilt anmärkningsvärt att anlita svart arbetskraft eller att själva arbeta svart. Det är alltså inte särskilt troligt att de ungas för-

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

äldrar reagerar särskilt negativt om deras barn kommer hem och berättar att de arbetar svart.

Enligt Skatteverkets egen analys av den svenska befolkningen är en stor del av de unga *potentiella svartköpare*; de har ännu inte köpt svart, men känner inget moraliskt motstånd till att göra det.³¹

Hur ska man få något alls utan lite fusk?

Idag är vi inne i en period när olika myndigheter försöker stävja fusk genom ökad kontroll.

Med hårdare kontroller skulle man antagligen kunna komma åt en del av fusket. Var tredje person uppger att orsaken till att de fuskar är att sanktionerna är otillräckliga eller att upptäcktsrisken är låg. Över varannan person kan tänka sig att anlita svart arbetskraft om de visste att de inte skulle få någon påföljd.³²

Men ambitionen att försöka minska fuskandet kan utifrån ungas perspektiv uppfattas på olika sätt. Om de unga uppfattar att man inte ser några vinster med välfärdssystemen för egen del är riskerna stora att man ser fuskandet som det enda sättet att få någon form av utdelning av det system man är en del av. Synen på kontroll kommer då att vara negativ.

De unga som blir etablerade och börjar bidra till välfärdssystemet måste uppfatta vinsterna som långsiktiga. Om de inte tror att välfärdsstaten kan hjälpa dem vid framtida sjukvård och ålderdom kommer de att söka egna privata lösningar och försöka få ut mesta möjliga av systemet nu. Synen på kontroll hos de etablerade kommer antagligen att vara mer positiv samtidigt som viljan att bidra till välfärdssystemet kommer att vara relativt låg.

”Jag tror på mig”

Flera undersökningar visar på en stark framtidstro hos dagens unga. I en undersökning gjord av Temo på uppdrag av Svenskt Näringsliv svarade 67 procent av landets artonåringar att de är optimistiska inför framtiden. 58 procent ansåg dessutom att de har fler möjligheter på arbetsmarknaden än vad deras föräldrar hade.³³ Det är typiskt för unga idag att de tror mer på sig själva än på samhället. Det är inte genom välfärdsstaten de ska skapa sin trygghet utan genom sin egen förmåga och det egna nätverket.

Enligt de flesta socialisationsforskare formas våra grundläggande värderingar när vi är unga genom påverkan från familj, vänner och det samhällsklimat som råder när vi växer upp.³⁴ Värderingarna är sedan stabila under resten av livet. Värderingarna förskjuts först när nya generationer växer upp och andra dör ut. Synen på anpassning, fusk och kontroll formas med det här synsättet under ungdomsåren och antas sedan ligga fast under resten av livet. Om vi tycker att det är ok att fuska som unga så kommer vi att tycka det är ok när vi blir äldre också. Med detta synsätt ser utvecklingen ut att gå mot ett större ifrågasättande av välfärdsstaten och mer av anpassning, flykt och fusk utifrån de normer och attityder som råder bland många unga i Sverige idag.

Ett annat synsätt är att vi visserligen formar många av våra grundläggande värderingar som unga men att vi under hela livet omformar våra värderingar i en livslång socialisationsprocess.³⁵ Vår syn på fusk och kontroll kan förändras i takt med nya erfarenheter vi får under livet och genom förändringar i samhällsklimatet. Med detta synsätt skulle de attityder och

---

Pirate Bay-generationen och Plan B

---

beteenden som råder bland unga i Sverige idag kunna förändras antingen mot en än mer liberal syn på anpassning, flykt och fusk eller mot en mer strikt syn på vad som är tillåtet och inte tillåtet.

Det är troligt att vi går mot ett samhälle där kontakter, relationer, eget fixande och trixande blir allt viktigare för att skapa ett gott liv. Ju mindre de unga upplever att de får ut av det sociala välfärdssystemet och ju mer de uppfattar att de måste ordna själva, desto mindre förtroende kommer de att ha för de institutioner som bär upp välfärdsstaten. När det inte längre *går* att skaffa sig bostad eller arbete på ett lagligt sätt blir de olagliga vägarna inte bara lockande utan också nödvändiga. En sådan utveckling vill vi väl helst inte se?

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Av Robert Gidehag

”Är den nya konsumtionstrenden den svenska modellens dödgrävare, förklädd i Gucci och Topshop? Ja, sannolikt” skriver Robert Gidehag som pekar på konflikten mellan ökad konsumtion och ett högskattesamhälle med en stor offentlig sektor. Skillnaderna i konsumtion har ökat snabbare än i inkomst, bland annat till följd av den överhettade bostadsmarknaden samt frikostig kreditgivning, bland annat via SMS. Men vem ska betala för välfärden när det finns så mycket annat som lockar?

Idag finns det flera skäl än den berömda svenska avundsjukan till att fundera över grannens konsumtion. Nyfikenheten väcks av att något djupt grundläggande är på väg att för alltid förändras i det svenska samhället. Vad är det som vi ser och hur rimmar det med den svenska modell, med höga skatter och en stor offentlig sektor, som vi är vana vid?

Låt oss ta ett exempel: familjen Andersson, i ett radhusområde i en av Stockholm förorter. Han banktjänsteman på mellannivå och hon lärarinna på mellanstadiet. Precis som alla andra lägger de varje månad en stor del av inkomsten på räntor, amorteringar, mat och andra ganska basala utgifter. Det är vad

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

de flestas löner efter skatt räcker till i Sverige. Så ser det oftast ut i den svenska medelklassen.

Men i oktober, lagom till höstens och vinterns mörker, köper familjen en hemmabio som installeras i radhuset. När inte filmtittandet räcker för att pigga upp i den slaskiga årstiden åker Anderssons till Thailand i två veckor. Allt som allt en konsumtionsutgift om 150 000 kronor. Hur går detta till, undrar många. Kanske framförallt alla de med liknande inkomster som ändå inte har denna möjlighet.

För en ekonom är detta ganska spännande i ett lite större perspektiv. Inkomststatistiken om svenskar är omfattande, lättillgänglig och pålitlig. Den talar sitt tydliga språk. – Vi skall inte ha råd att göra som familjen Andersson ovan. Endast en mycket liten elit kan ur sin löpande ekonomi finansiera en resa för en hel familj till Thailand eller en hemmabio. Ändå ser vi dagligen bevis på motsatsen. Utanför mitt fönster rullar stora stadsjeepar, hemmabio blir allt vanligare och allt som oftast är det släckt hos grannarna i min bostadsrättsförening när familjerna åkt utomlands. Enkelt uttryckt, konsumtionen tycks ha koppelats loss från inkomsterna på ett helt nytt sätt. Men det sker bara för delar av befolkningen, för andra inte. Därför ökar också skillnaden i konsumtionsstandard mellan människor mycket snabbare än i inkomst. Klyftorna växer utan någon markant ökning av inkomstgapet.

Trots att de senaste årens konsumtionsutveckling är en viktig förklaring till att Sverige har haft en god tillväxt och placerat sig bra bland andra industriländer under 2000-talet, råder en märklig brist på ekonomiska analyser av detta fenomen. Kan det bero på att själva trenden upplevs som lite lite skrämmande eftersom det på sikt utgör ett hot mot själva tanken om välfärdsstaten?

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Den svenska modellen, som är beroende av en konsumtionsdriven tillväxt, är i grund och botten oförenlig med en snabbt ökande konsumtion. Inkomsterna efter skatt är otillräckliga för att hålla uppe den konsumtionsnivå som krävs. Dessutom bygger den svenska modellens hela berättigande på tanken om jämlikhet. När nu ojämlikheten mätt som möjlighet att konsumera ökar utan att den svenska modellen förändrats borde detta leda till stort intresse inte minst från finansdepartementets sida.

Däremot finns en nyvaknad samhällskritik mot konsumtionen i sig. När miljövänner säger att vi skall lägga om livsstil menar de att vi skall sluta konsumera. Det är inte ont om anti-konsumtionstrender i samhället: shoppingfri dag, ”no logo” och så vidare. Detta är inte bara ett resultat av rädslan för klimatförändringar utan framför allt från vänster också en moralfråga. Konsumtion har länge utmålats som något negativt som står mot de humanistiska värdena. Så var det på 1970-talet och så är det idag. Den sannolika förklaringen till detta är förmodligen just trenden som vi alla kan se. Det konsumeras som aldrig förr i vårt land, helt i strid mot den svenska modellen. Men möjligheterna att ta del av konsumtionstrenden är också mycket skevt fördelade. Det är inte överallt i Sverige och som det rullar stadsjeepar och inte i hela medelklassen som det köps hemmabio.

Krocken mellan den svenska modellen och de nya konsumtionstrenderna

På ett makroplan är trenden tydlig. Den konsumtion som på olika sätt erbjuds har exploderat de senaste 20 åren, både vad gäller omfattning mätt i pengar och variation i utbudet. I Sverige har hushållens årliga konsumtionsutgifter formligen ex-

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

ploderat de senaste 20 åren. Sedan mitten av 1990-talet har de ökat med ca 20 procent, vilket är drygt 300 miljarder kronor. I snitt betyder det att varje svensk lägger omkring 30 000 kronor mer årligen på konsumtion nu än jämfört med 1993.¹ Vad gäller utbudet kan de flesta bara genom att besöka ett köpcentrum se hur det ökat jämfört med tidigare. Detta är en process som dels drivs av ekonomisk tillväxt, dels av globaliseringen som medför att Sverige i större utsträckning tar del av internationella konsumtionsmönster.²

Det blir också allt lättare att jämföra sin egen konsumtion med den i andra länder och i andra delar av världen. Vi reser mer och media och Internet ger idag en helt annan och tydligare bild av hur det är i andra länder, trender sprids snabbare. Vi jämför oss sannolikt inte längre bara med grannen över gatan utan också med vad som gäller i samhället i stort och internationellt. TV-serier som OC, Desperate Housewives och andra sätter normen för vad som är gängse att äga.

Det finns således en allmän konsumtionstrend som sannolikt styrs av ökad globalisering. Vi vill konsumera mer. Kläder, viner, klockor, sportartiklar, resor, snabbmat, restaurangbesök och heminredning. Både varor och tjänster. Dessutom strävar vi efter mer fritid för att ha tid att umgås och utveckla oss själva.

Utgångspunkten i detta kapitel är inte att förfasa sig -i grunden är något positivt. Inte bara för att är en förutsättning för tillväxt och välbefinnande. Utan helt enkelt därför att konsumtion ger människor livsnjutning. Det är roligt för de flesta att kunna ha olika kläder att välja bland, att kunna se på DVD-filmer på storbilds-TV, att kunna resa och äta och dricka gott. Det utvecklas helt nya intressen och hobbyer: kläder, matlagning, inredning, äventyr och vin, för att ta några exempel. Ett sätt att läsa av de

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

ökande konsumtionsmöjligheterna, som många säkert känner igen sig i, är den närmast explosionsartade ökningen av specialtidningar. Allt detta är en frivillig och spontan process, ingen tvingas att konsumera. Alla som vill kan ställa sig utanför men nästan ingen gör det frivilligt. Även om förutsättningarna för att ta del av konsumtionstrenden ser olika ut gör de flesta så gott de kan för att hänga med.

Men varifrån kommer då alla pengar? Denna konsumtions-trend borde ju knappast vara möjlig i ett land där omkring 60 procent av inkomsten betalas i skatt. Det grundläggande svaret är, som jag redan varit inne på, att pengarna bara finns hos delar av befolkningen.

Många studier visar också att stora grupper av svenskar har små marginaler i sin löpande ekonomi. Ett medelhushåll har i runda slängar 50 000 i finansiella tillgångar och ca 160 000 i total nettoförmögenhet (alla tillgångar minus alla skulder).³ Enligt en nyligen genomförd undersökning av Länsförsäkringar uppger hela 32 procent av svenska hushåll att de tvingas flytta om den disponibla inkomsten minskar med 2 000 i månaden. De små marginalerna märks också i kreditkortsexplosionen. Allt fler handlar julklappar på kredit och användningen av kreditkort för konsumtion ökar snabbt i Sverige.⁴ Det många upplever i sin vardag, att det är svårt att få pengarna att räcka till slutet av månaden, är således ganska enkelt att belägga med statistik.

Är då den nya konsumtionstrenden den svenska modellens dödgrävare, förklädd i Gucci och TopShop? Ja, sannolikt. De rekordhöga skatterna används till en omfattande utjämning av inkomster. Något som skulle kunna antas ge fler möjlighet att ta del av de nya konsumtionstrenderna. Men här tenderar systemet allt mer att misslyckas. I takt med att konsumtionen kopp-

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

lats loss från inkomsterna växer också klyftan mellan olika hushålls möjlighet att konsumera. När möjligheten att konsumera blir allt mer ojämnt fördelad tenderar högskattepolitiken gradvis att mista sin legitimitet även bland dem som tycker att jämlikhet är väldigt viktigt.

Istället blir den enda effekten att mer pengar stängs inne i offentlig konsumtion och offentliga system. Självbestämmandet över pengarna som man tjänar blir allt mindre. En betydligt större del av den totala konsumtionen, jämfört med andra länder, sker helt enkelt direkt inom den offentliga sektorn eller styrs indirekt av den samma.

Och även om Sverige haft relativt god tillväxtutveckling de senaste åren tyder det mesta på att den svenska modellen på lång sikt bromsar tillväxt.

Vårt system befinner sig alltså på kollisionskurs med människors ökande vilja att konsumera. Låt oss fundera kring detta lite närmare. Vad händer i samhället när innevånarna efter bästa förmoda försöker lösa denna paradox? Vad händer när den svenska modellen på detta sätt krockar med den nya konsumtionstrenden? Och vad är det som gör att vissa har mycket lättare att haka på konsumtionstrenden än vad andra har?

Hur har det sett ut (och hur ser det fortfarande ut för många)?

Länge valde i princip alla svenskar att anpassa sig efter rådande situation, genom att helt enkelt konsumera mindre än i andra jämförbara länder. Har hushållen små marginaler leder det till lägre konsumtion – ”man får rätta munnen efter matsäcken”. Detta märks fortfarande i makrostatistiken.

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Ett exempel är bilparken i Sverige. Hur konsumtionen av bilar än mäts är den låg i Sverige jämfört med i andra länder. Det spelar ingen roll om det är nybilskonsumtion eller bilparkens ålder som studeras. Slutsatsen blir den samma, svenskar har sämre och äldre bilar och köper färre nya än i de flesta andra industriländer.⁵

Men det finns även en rad andra exempel. Sverige har en förhållandevis liten tjänstesektor. Vi gör relativt mycket själva, städar, lagar mat och renoverar. Detta minskar svenskars möjlighet att ha fritid. En promenad genom ett villaområde en lördagsförmiddag är ett enkelt sätt att på nära håll studera detta fenomen. Vi snickrar på våra hus och sköter om vår trädgård på vår fritid istället för att vara verkligt lediga.⁶

Men det är lätt att finna andra exempel på hur svenskar skurit ned sin konsumtion. Vår konsumtion av färdiglagade måltider (catering och restaurang) uppgår till ca 5 procent av vår totala konsumtion. Mönstret i övriga Europa är väsentligt annorlunda, där är denna konsumtion nästan 70 procent högre än i Sverige.⁷ För varor som kläder och möbler är mönstret det samma.⁸

Kort och gott, anpassningen har varit att dra in på mycket av det som kan konsumeras i andra länder. Det som är självklart i exempelvis USA är för många i Sverige yttersta lyx.

Men mycket tyder på att vi alltmer börjat tröttna på detta. Vi vill helt enkelt i ökande utsträckning ta del av den konsumtionskultur som finns, båda av varor, tjänster och av fritid. Och för vissa (växande) grupper blir detta möjligt. För andra inte.

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Nya tider erbjuder nya möjligheter

Vi lever således i en tid då svenskar försöker öka sina konsumtionsmöjligheter trots små marginaler. Sprickan mellan hushållens inkomster och deras konsumtion är resultatet av att allt fler försöker ordna sin konsumtionsmöjlighet (av fritid eller varor/tjänster) på annat sätt än via lönearbetet.

Det typiska exemplet är familjen Andersson som nämndes inledningsvis. Vad var det som hände när de köpte hemmabio och åkte till Thailand? Som för många andra i deras situation föregicks konsumtionsökningen av ett besök på banken och en låneansökan.

En uppenbar lösning när man vill konsumera mer är just att låna mer. Det leder till ett lägre nettosparande än vad som annars skulle ha varit fallet. Så gör också många svenskar. Att först spara ihop pengarna och därefter göra av med dem verkar hopplöst gammaldags. Här ser vi en av de viktigaste orsakerna till att dels sprickan mellan inkomst och konsumtion vidgas, dels att skillnaderna i konsumtionsmöjligheter ökar.

De senaste dryga tio åren har erbjudit en god möjlighet för många att konsumera av sitt totala sparkapital (inräknat alla tillgångar inklusive huset/lägenheten). En under lång tid exceptionellt god utveckling av bostadspriser ger nämligen stora grupper möjlighet att låna med sina hem som säkerhet. Priserna på småhus har mer än fördubblats sedan 1993 mätt som ett genomsnitt i hela riket.⁹ Men på många orter har utvecklingen varit betydligt bättre än så. Fritidshus och bostadsrätter har följt med. Samtidigt har räntorna fallit. Faktum är att ganska stora grupper som äger sitt boende i högprisorter de senaste åren har blivit rikare än vad de någonsin kunnat drömma om.

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Inkomsten har däremot reducerats till en relativt opåverkbar faktor. För de flesta är inkomsten bara en statisk utbetalning som täcker de basala behoven. Vill man ta del av de nya konsumtionstrenderna gäller detta att finna andra vägar. Små möjligheter att tjäna pengar på sitt arbete men stora vinstmöjligheter i bostadslotteriet skapar kraftiga incitament att på olika sätt anstränga sig för att tjäna pengar på detta sätt. För de flesta är det betydligt mer rationellt att lägga ned tid på att renovera eller försöka ombilda sin hyresrätt än att anstränga sig på arbetet. För många av dessa hushåll gäller fortfarande givetvis att marginalerna i den löpande ekonomin är små, men den exceptionella förmögenhetsutvecklingen har gjort det tämligen riskfritt att öka sin konsumtion. Utlåningen stiger.

Ovanstående utveckling är kanske inte så märklig eller allvarlig för samhällsekonomin. Det finns inget som säger att det mest rationella är att spara alla pengar till sent i livet då bostaden säljs. Minst marginaler har hushåll när barnen bor hemma och det kan vara rationellt att använda sin fastighet för att jämna ut sin konsumtionsmöjlighet (om det görs med viss försiktighet givetvis). Däremot finns givetvis ett problem för samhället i stort om exempelvis läkare väljer att ägna sin tid åt renovering och bostadsrättsombildning istället för åt att bota patienter eller forskning

Men det finns andra sätt att fly det svenska högskattesystemet i syfte att öka sin konsumtion som är allvarligare. Detta har att göra med att konsumtionsklyftan är den som växer snabbast i jämlikhetslandet Sverige. De grupper som inte på detta sätt kan eller önskar använda sitt hem som en hävstång vill ändå inte släpa för mycket i sin konsumtion. Därför är det inte bara bostadskrediterna som ökar. De som inte kan låna på sina hem

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

utnyttjar en exploderande marknad av snabba men dyra krediter.¹⁰ Vi ser det dagligen runt omkring oss. Förutom alla kreditkort som idag finns, och utnyttjas, erbjuder allt fler affärer avbetalning istället för kontantköp. Lånet ges rakt över disk eller via SMS. Möbler, resor och hemelektronik, allt går att köpa på kredit.

Svenskar lånar således allt mer för att, sina små marginaler till trots, kunna ta del av konsumtionstrenden. På bara fem år (mellan 2004 och 1999) ökade medelhushållets skuld med över 100 000, eller 48 procent.¹¹ Detta kan naturligtvis bli problematiskt för vissa hushåll.

Men Erik i Stockholms innerstad är ett annat exempel på hur vissa grupper kan tillfredställa sin konsumtionslust vid sidan av det vanliga lönet arbetet. Han är anställd på en av de större intresseorganisationerna och duktig på politisk kommunikation och PR rent allmänt. Väl etablerad i Stockholms elit rör han sig världsvant i näringsliv och politik. Hans stora kontaktnät och kommunikativa kompetens gör honom mycket attraktiv på arbetsmarknaden. Skatter och sammanpressad lönestruktur medför emellertid att den vanliga anställningen inte ger en exceptionellt högre konsumtionsstandard än vad många andra har. Men för Erik finns andra alternativ, nämligen att ta allt fler uppdrag helt vid sidan av den egna anställningen. Hans starka situation på arbetsmarknaden gör det självklart för hans arbetsgivare att acceptera lösningen.

Att starta en egen firma vid sidan av arbetet eller ta olika former av sidouppdrag kan vara en väg för delar av tjänstemannakåren. Det har i media uppmärksammats hur detta har blivit vanligt ibland annat läkarkåren. Allt fler arbeten blir också mer flexibla i hur man använder sin tid. Det blir då lockande för

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

många att använda sin egentliga arbetstid till sidouppdrag som ger ökat konsumtionsutrymme.

Ett tredje exempel utgörs av Anna i Göteborg, anställd på en av de större bankerna. Hon har bra jobb och flexibla tider. Hennes problem är att tiden för att sköta både jobb och privatliv i en stor familj med fyra barn är knapp. Därför väljer hon då och då att helt enkelt ”konsumera” lite fritid inom ramen för arbetet. Oftast genom att uträtta ärenden på lunchen, som att se till att barnens alla idrottskläder och redskap inhandlas.

I storstäderna är tiden då lunchen begränsades till en timme för stora grupper förbi. Istället tränar vi, uträttar ärenden eller hämtar barnen på det som formellt sett är arbetstid. Både tids- och ekonomiska marginaler är små, många tar de genvägar som finns för att förändra detta.

Men fler väljer att ta ut svängarna mer

Det svenska skattesystemet skapar möjligheter till ökad konsumtion för dem som är beredda att träda över lagliga gränser. ”Konsumtion på jobbet” är ett i Sverige vanligt fenomen. Beroende på möjlighet äter vi i varierande men växande grad på restaurang inom ramen för arbetet. För många är personal- eller tjänsteresan betydligt mer påkostad och frekvent än resandet med den egna familjen. Detta bidrar till de upptrissade hotell- och restaurangpriserna.

Några tar givetvis steget längre. För många inom framförallt kontantbranscher förekommer ett omfattande svartarbete för att öka sina inkomster. Exakt hur stor den svarta sektorn är, är av naturliga skäl omöjligt att mäta. Men det mesta tyder på att den är mycket omfattande. (Handen på hjärtat, hur många kän-

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

ner du som någon gång köpt en svart tjänst eller tagit emot svarta pengar?)¹² I detta sammanhang är det också värt att påpeka ett liknande fenomen. För de med eget företag finns möjlighet att gömma undan privat konsumtion i företaget som är mycket svårt för Skatteverket att upptäcka. Inte helt ovanligt är att ”projektorn för kundpresentationer” i själva verket är en egen hemmabio eller att ”arbetsdatorn” är barnens spelleksak.

Internet öppnar också nya möjligheter till fusk. Att handla på Internet och att kryssa i att leveransen är en gåva istället för köp gör att man kan kringgå tullen. Det tidigare omfattande inflödet av privatsmugglad alkohol, innan införselkvoterna utökades, är ytterligare ett exempel.

Systemet försvarar sig

Krocken mellan välfärdsstaten och konsumtionstrenden är således redan ett faktum. Och den leder till att allt fler rundar systemet. Samtidigt som de grupper som inte kan detta ohjälpligt sitter fast och tvingas fortsätta att anpassa sig, eller ta dyra krediter. I förlängningen är detta naturligtvis inte hållbart för dagens välfärdsstat.

Därför svarar staten, som staten alltid gör i ett första skede när medborgarnas beteende allt för mycket avviker från lagstiftarens intentioner.

Riksbankens agerande är ett bra exempel. Det går inte att frigöra sig från känslan att inflationsmålet i sig kommit i skymundan vid den senaste tidens räntehöjningar. De ökande fastighetspriserna i kombination med den ökade skuldsättningen hos hushållen ses alltmer som ett problem för staten. Riksbanken har upprepade gånger höjt räntan med hänvisning till just denna

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

utveckling. Finansinspektionen har hushållens skuldsättning under luppen.

Den ökande skuldsättningen är naturligtvis i viss utsträckning också självreglerande. Rationella hushåll lånar inte hur mycket som helst på sitt boende. Mindre rationella hushåll råkar illa ut när de i för stor utsträckning utnyttjar olika krediter. Vilket i förlängningen kan skada hela ekonomin. Att lånevägen öka sitt konsumtionsutrymme är per definition en tillfällig lösning.

Allt mer märks också hos staten en strävan att stävja det rena fusket. Skatteverket utökar vad som skall beskattas som förmån och ökar sin kontroll. Nyligen anställdes 420 tjänstemän på kort tid för att leta skattefusk. I takt med att den svarta ekonomin uppdagas och debatteras satsar staten på att öka sin kontroll.

Men systemet förlorar alltid

Det finns i detta en inbyggd paradox. Många av de flykt- och fuskvägar som svenska hushåll använder för att runda det välfärdssystem som gett dem små marginaler är således inte långsiktigt hållbara av ovan nämnda skäl. Hushåll kan inte låna hur mycket som helst, vi kan inte tänja alltför mycket på arbetsgivarens regler eller på skattelagstiftningen och i en fungerande ekonomi kan inte den svarta sektorn bli alltför stor. Samtidigt kommer inte viljan att konsumera att minska. Den trend vi ser kommer sannolikt bara att öka. Till detta kommer att den svenska modellen förlorar i legitimitet då staten lyckas allt sämre med att uppnå jämlikhetsmålet i och med att konsumtionsskillnaderna bara ökar. Så vad händer?

De första stegen har vi kanske redan sett. När statsmakten misslyckas med sin ökande kontroll finns förutsättningar att

---

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

systemen ändras. Nyligen kom Skatteverket med en utredning där en del (en mycket liten del) av svenskars idag svarta ekonomi för första gången accepteras. Att anlita och betala barnvakt är något de flesta gör utan att deklarerat. Skatteverkets förslag var också att helt enkelt tillåta detta. Vidare fanns förslag om ökade avdragsmöjligheter för att köpa tjänster. När tillräckligt många bryter mot en lag tvingas statsmakten att ändra lagen. En inte orimlig gissning är att denna utveckling fortsätter. Delar av det som idag görs svart kommer att göras vitt genom att lagen ändras och skatterna sänks.

Vi får således se (och har redan sett) en skatterevolt i det tysta genom att växande grupper helt enkelt rundar systemen. Det i sig tvingar fram en förändring.

Men sannolikt kommer revolten mot systemen att ske även i vallokalerna. Den rimligaste bedömningen är att det kommer att uppstå ett folkligt tryck för att förändra de inlåsnings systemen som dessutom inte uppnår de grundläggande målen. Den svenska medelklassen år 2040 kommer sannolikt inte att acceptera att lämna ifrån sig 60 procent av inkomsten och med mössan i hand bocka för varje barnbidragshöjning.

Informationssamhället gör oss alla mer kunniga och upplysta. I takt med att allt fler får upp ögonen för att det faktiskt finns fungerande välfärd i länder som inte har svenska skatter kommer också skepticismen mot dagens system att öka. Sanningen är ju att endast en av tre skattekröner, 20 av de 60 procentenheter som betalas i skatt, går till det som brukar betraktas som välfärdsstatens kärna: vård, skola och omsorg. En ökad insikt om dessa förhållanden, tillsammans med en vilja att få större marginaler i sin ekonomi och i sitt livspussel i allmänhet, kommer att medföra att politiska alternativ för förändring av

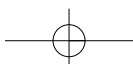
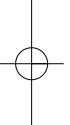
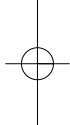
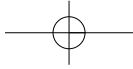

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

---

dagens skatte- och välfärdssystem kommer att belönas. Detta behöver inte vara så dramatiskt som det verkar. Det räcker egentligen med ett politiskt alternativ för att långsamt växa ur systemen genom att låta framtidens tillväxt hamna i löntagarnas plånböcker istället för i statens budget.

Kanske har vi redan sett prov på detta i och med den borgerliga fyrpartialliansens valseger 2006. Många utländska politiska bedömare kunde inte för sitt liv förstå hur det svenska folket kunde rösta bort en regering, som givit landet en så god ekonomi. Kanske var det så att väljarna ändå prioriterade ett politiskt alternativ för förändring som de uppfattade skulle ge mer att bestämma själv över i plånböckerna? Kanske är det så att högskattesamhället helt enkelt inte kommer att överleva konsumtionstrenden – det svenska folket kommer att mer eller mindre medvetet ”shop till it drops”.

Plan B: Obalansen slår tillbaka

Av Johan Marcus

Även företagen tillgriper Plan B, skriver Johan Marcus. Sverige har bland de högsta minimilönerna i Europa beroende på vår förhandlingsmodell. ”Resultatet är strukturomvandlingar, utflyttning av produktion, rationaliseringar, ’downsizing’ av personal, en sammanpressad lönebild, svart arbetskraft och ett mörkertal av företag som inte kan eller vill tillämpa kollektivavtalet.”

Det var lördag natt, snart påsk och Handelsanställdas förbunds strejk skulle startas morgonen därpå om parterna inte kom överens. Många handelsföretag skulle drabbas, strejken skulle slå hårt.

Jag företrädde arbetsgiversidan och på andra sidan bordet satt Handels ordförande Ninel Jansson med sitt följe. Jag hade precis förankrat ett bud hos mina arbetsgivare där vi höjde lönerna ytterligare. Jag presenterade budet som ett absolut slutbud. Handels accepterade.

Handels var nöjda med höjningarna och arbetsgivarna lyckligt lättade att påskstrejken kunde undvikas. Avtalet ansågs ligga på en rimlig nivå.

Många gånger har jag dock förundrat mig över att Handels-

Plan B: Obalansen slår tillbaka

---

anställdas förbund inte ytterligare pressade upp lönerna. Kanske trodde Handels att vi var starkare än vi var. Under 2007 års avtalsförhandlingar, har Handels insett sin styrka och utnyttjat den.

En förlegad modell?

En stor del av vår arbetskraft står utanför arbetslinjen trots en konjunktur på topp. Det kommande året tror flera bedömare att vår goda tillväxt ska ge en något lägre samlad arbetslöshet. Problemet är dock att den totala sysselsättningen i vårt land i dag fortfarande ligger långt under de nivåer som rådde 1990 och tidigare.

Vad beror detta på? Fungerar inte längre vårt system? Har tiden sprungit förbi ”den svenska modellen” med kollektivavtal om löner och allmänna villkor mellan arbetsmarknadens parter?

Fram till 1970 fungerade den svenska modellen, som hade sin utgångspunkt i de stora industriföretagens behov, i stort sett utan ändringar. Sedan kompletterades den med arbetsrättslig lagstiftning. Precis som ägaren av ett företag får sin utdelning via aktier ska medarbetaren få sin utdelning via medinflytande stött av ett arbetsrättsligt skydd ”från vaggan till graven”, var tanken. Lagen om anställningsskydd (LAS), Medbestämmandelagen (MBL) och Lagen om Facklig Förtroendeman (FML) utgjorde grunden för utbyggnaden av modellen.

Under de senaste 30 åren har samtidigt 100 000 jobb per decennium försvunnit i den privata sektorn. Kan denna modell, karakteriserad av ett högt skatteuttag, det vi kallar välfärd och ett särpräglat system för arbetsmarknadens parter, ha resulterat i en dränering av arbetslinjen?

Utifrån mitt perspektiv som förhandlare på arbetsgiversidan

Plan B: Obalansen slår tillbaka

---

finns det två orsaker till att många hamnat utanför. Den ena är LAS, det andra utformningen av vår grundlagskyddade rätt att strejka. Det senare ska vi titta närmare på i detta kapitel.

Fällan med den fria stridsrätten

Det är naturligtvis många faktorer som bidrar till att Sverige idag har över en miljon människor utanför arbetsmarknaden, exempelvis hur skatter, arbetsrätt och arbetsmarknadsförsäkringar utformats. Många av dem har varit och är byggstenar i vår svenska modell.

Arbetsmarknadens konfliktregler, bestämmelserna om strejk och lockout, är så centrala att de sannolikt utgör fundamentet i vår svenska modell. Reglerna ger parterna större möjligheter att vidta stridsåtgärder än andra länders regler.

Dock utnyttjas möjligheten uteslutande av våra fackliga organisationer. För företagen är det för dyrt att stoppa produktionen och när företagen blir utsatta för strejkhott har de inte råd att hålla emot. Slående exempel finns inom handels-, industri- och tjänstesektor.

Ett historiskt resultat och en konsekvens av denna obalans är risken för alltför höga löneökningar i de centrala avtalsrörelserna.

Detta har dock kunna undvikas då facken inom den konkurren utsatta industrin de senaste åren insett vikten av att löneökningarna hålls på en rimlig nivå. Om inte riskeras ytterligare förlorade jobb och ännu fler människor i utanförskap.

Vad som däremot inte kunnat undvikas är att kollektivavtalens minimilöner höjts dramatiskt under samma tid. Detta har i kunnat ske i det tysta. Under de tre senaste avtalsrörelserna har

---

Plan B: Obalansen slår tillbaka

---

de höjts med ca 50 procent, 20 procent mer än övriga lönehöjningar.

I Sverige har vi, till skillnad från många andra länder, inga lagstadgade minimilöner. Kollektivavtalsbärande parter har fått förtroendet att reglera dessa under avtalsförhandlingarna vilket i sin tur betyder fri stridsrätt. Under de senaste 20 åren har varsel- och konfliktvapnet använts för att trycka på för extra höjningar av minimilönerna.

Att minimilönerna höjts på detta sätt kan delvis förklaras med att vi i Sverige hittills varit överens om att den ”konkurrensutsatta industrin” ska gå ut först under förhandlingarna. För exportindustrin har det inte varit känsligt att höja minimilönerna mer än övriga löner. Detta eftersom höjningarna inte fått genomslag på vad företagen betalar ut totalt. Mycket få medarbetare inom industrin har nämligen legat på minimilönenivå.

Inom den inhemska industrin, handels-, hotell- och restaurangbranscherna är kraftiga ökningar av minimilönerna däremot känsligare. En stor andel av medarbetarna har löner på denna nivå vilket innebär att extra höga höjningar får ett stort genomslag på företagets lönekostnader. Blir dyrare.

Eftersom industrin saknat incitament att hålla emot minimilönehöjningarna och gått ut först i avtalsförhandlingarna, har den inhemska industrin i rådande system vackert fått följa efter. Industrin har satt ”märken” och i våra samordnade centrala förhandlingar har ”Följa John” gällt.

Att höja minimilönerna mest kan synas humant. Motsatsen är mer riktig. Det bygger upp hinder för de nyanställda att komma in på arbetsmarknaden. Kostnaden för oerfarna, nyanställda medarbetare blir för hög. Ungdomar ställs utanför arbetsmarknaden.

Plan B: Obalansen slår tillbaka

Detta är tydligt inom handeln där branschen valt att ”strukturutveckla”, låta kunden göra jobbet och rationalisera kraftigt. Under de senaste 15 åren har detaljhandelns omsättning vuxit med 50 procent samtidigt som andelen anställda sjunkit med tio procent.

Eftersom minimilönerna höjs mest får de som trots allt måste nyanställas en större del av kakan än medarbetare, trotjänare, som jobbat längre och byggt upp erfarenhet i företaget. Detta ger en sammanpressad lönebild i vilken det är svårt att göra lönekarriär från och därigenom höja sitt löneläge. Denna struktur är, ironiskt och beklagligt, tydligast i kvinnodominerande branscher som handel, kommun- och landsting och hotell- och restaurangbranschen.

Sverige är idag ett av de länder som har Europas högsta minimilöner.

Studierna visar att höga minimilöner förhindrar ungdomar och lågutbildade att ta sig in på arbetsmarknaden.

Våra konfliktregler har i det tysta bidragit till att vi via extra höga minimilönehöjningar byggt en mur runt arbetsmarknaden.

Politikerna har, oavsett färg, inte tagit i problemet. Det är en känslig fråga. Arbetsgivarsidans klagosånger blir tjugiga, få orkar lyssna trots frågans vikt. Den svenska stridsrätten försvaras än så länge.

Anpassning och flykt

Situationen tvingar företag att finna andra lösningar, att anpassa sig. Resultatet är strukturuomvandlingar i form av utflyttning av produktion, rationaliseringar, ”downsizing” av personal, sammanpressning av lönebildningen, svart arbetskraft och ett stort

---

Plan B: Obalansen slår tillbaka

---

mörkertal av företag som inte kan och vill tillämpa kollektivavtalets centralt bestämda regler.

Arbetsstillfällen går förlorade – fler outsiders. För facken som drivs utifrån sitt medlemsintresse är prioritet ett att nuvarande medlemmars löner och förmåner inte försämras. Att minimilöner höjs mer än övriga löner är kortsiktigt bra. Det bidrar till löneglidning, vilket i sig gynnar dem som är på insidan av arbetsmarknaden. Även om förbunden på sikt tappar medlemmar på grund av sitt handlande och att färre ges tillträde till arbetsmarknaden. LO har under de senaste 15 åren tappat ca 1 miljon medlemmar.

En stor del människor har mer eller mindre varit tvungna att anpassa sig till denna situation. Idag har vi fortfarande över en miljon människor i öppen arbetslöshet och 250 000 i dold arbetslöshet. Hur många av dessa skulle ha haft ett jobb idag om det vore billigare att anställa? Om den dubbelarbetande chefen lät en seriös städfirma skura golven hemma? Om restaurangägaren städslade tre servitriser istället för en som får springa benen av sig bland de missnöjda gästerna? Om läkaren anställde någon vitt för att måla om sitt staket istället för att anlita en svart arbetskraft? Eller för att göra det själv på sin fritid?

Plan B's opinionsundersökning visar att många (56 procent) renoverar själva och att svart arbetskraft hemma är vanligt förekommande. 17 procent svarar att de anlitat svarta hantverkare de senaste fem åren, vilket troligen är en lägre andel än i verkligheten eftersom man helst inte vill erkänna att man fuskar. Omkring fem procent säger att de anlitat svart städhjälp, alltså var 20:e svensk.

Förändringar på väg?

Under 2007 har vi sett ett förändrat mönster under avtalsförhandlingarna. Handeln, som näst största privata arbetsgivare, följde inte Svenskt Näringslivs centrala samordning fullt ut.

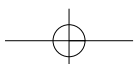
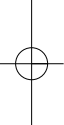
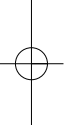
Kan detta innebära att förhandlingarna decentraliseras och att olika branscher kan träffa olika uppgörelser utan att ”Följa John” ska råda? Detta skulle kunna innebära nya möjligheter för utsatta branscher att slippa kraftiga minimilönehöjningar. Svaret är sannolikt nej.

Handeln träffade i år ett avtal som enligt vissa bedömare var dyrt. Handelsns arbetsgivare stod bakom avtalet. Branchen hade gått bra och via höjningarna ville arbetsgivarna bidra till att höja yrkets status.

Trots att lönerna höjdes mer än andra branscher fick man relativt lite i utbyte av Handelsanställdas förbund. Minimilönerna höjdes också, än en gång, mer än övriga löner. Att samordningen på arbetsgivarsidan inte följdes berodde snarare på Handelsanställdas förbunds styrka (strejkrätten) än frivilligt givande och tagande i decentraliserade förhandlingar.

Vi har idag inte ett system där parterna kan ge och ta för att forma reglerna utifrån både de anställdas och företagets bästa. Det som en gång var grundtanken bakom det mandat arbetsmarknadens parter fått. Denna tanke är så central att en rubbad balans slår tillbaka mot båda parter oavsett vilken sida som historiskt sett för närvarande är starkast.

Strejkvapnet är idag så starkt att det är LO:s interna samordning som till stor del förhindrat en än skevare lönebildning.

Efterskrift: Om det officiella välfärdssystemets långsiktiga legitimitet

Av Nils Karlson

Vad händer om allt fler tillämpar Plan B och skapar sin välfärd i det fördolda? Den frågan ställer sig Nils Karlson i bokens efterskrift. Människor anpassar sig efter de signaler som skatter, lagar och regler ger på ett sätt som är rationellt för den enskilde men som på sikt riskerar att leda till att rent fusk blir vanligt. ”Sannolikt finns det en gräns, en sorts kritisk massa, som inte får överskridas” skriver Nils Karlson. ”När ett samhälle hamnar i en sådan situation är det nog dags för en ny ansvarsfördelning mellan stat och individ, mellan offentligt och privat.”

Ibland är det bra att få lite distans till det egna samhället. Att se det utifrån ett annat perspektiv. Denna lilla bok är ett försök att göra just detta. Syfte med denna korta efterskrift är att i någon mån redogöra för några inspirationskällor till de tankar och de perspektiv som här presenterats samt att spekulera kring den fortsatta utvecklingen av ett system där allt fler har valt att skapa sin egen välfärd vid sidan av, eller helt utanför, det officiella välfärdssystemet.

Om det officiella välfärdsystemets långsiktiga legitimitet

I grunden är detta en fråga om det officiella välfärdsystemets långsiktiga legitimitet. Legitimitet förutsätter någon sorts grundläggande samtycke. Trots att man kanske inte gillar enskilda institutioner eller vissa makthavare, är man beredd att godta och acceptera dessa eftersom man på ett mer grundläggande, principiellt plan ställer upp bakom systemets utformning (Karlson 2001). Enkelt uttryckt gäller att något är legitimt, det vill säga normativt accepterat, om det överensstämmer med normerna hos dem som accepterar detta något. Detta har även uttryckts som att en legitim ordning eller företeelse är en sådan som ”förtjänar erkännande”, d.v.s. den är värd att respektera (Habermas 1984).

Den svenska modellen och välfärdsstaten har utan tvekan länge åtnjutit hög legitimitet bland svenska medborgare. Frågan är dock vad som händer när allt fler – om vi ska tro de tidigare kapitlen – tillämpar Plan B och skapar sin välfärd i det fördolda och anpassar sig, fuskar eller flyr från de officiella välfärdsystemen?

Låt mig börja med att ge två exempel som även fungerat som inspirationskällor för bokens tillkomst. En första viktig inspirationskälla är forskningsprojektet ”Den dolda världen”, som under Hans L Zetterbergs och Jan O Bergs ledning bedrevs av SIFO och City-universitetet i mitten 1990-talet (Berg 1997). Projektets syfte var att belysa villkoren för alla de människor som inte längre arbetade under tidigare vedertagna villkor som fast anställning och månadslön. För politiker och andra beslutsfattare var detta i hög grad en dold värld som få eller ingen talade om, och som journalister och offentligt finansierade forskare fullständigt ignorerade. Man såg eller ville inte se det svenska samhälle allt fler levde i. Strålkastarljuset föll istället ständigt på det

---

Om det officiella välfärdsystemets långsiktiga legitimitet

---

förväntade och invanda, på de problem och företeelser som vi medborgare i den svenska välfärdsstaten vant oss vid att uppmärksamma.

Tio år senare skulle det gå att vinna val mitt under sjudande högkonjunktur på budskapet att denna dolda värld omfattade över en miljon människor, som på grund av skatter, bidrag och regleringar utestängts från den etablerade arbetsmarknaden. Det dolda hade synliggjorts och hamnat i fokus.

En annan inspirationskälla är Timor Kurans bok *Privat sanning, offentlig lögn*, som beskriver mekanismerna bakom offentliga lögners stabilitet och deras koppling till människors uppfattning om vad som är sant i det privata (Kuran 1999). Enkelt uttryckt kan hans tes sägas vara att vi i många sammanhang betalar ett högt socialt pris för att uttala det vi i det privata tycker är sant och riktigt och att vi därför ofta låter offentliga lögnar stå oemotsagda. Den allmänna opinionens sociala tryck tvingar många människor, menar Kuran, att dölja sina sanna åsikter om tingens ordning. Vi säger en sak offentligt, men har egentligen en annan privat uppfattning. Följden är bl a att det finns utspridd okunskap om nackdelar med status quo, oönskade sociala utfall består och skenbar stabilitet som kan leda till explosiv förändring.

Om status quo upprätthålls av offentliga lögnar har vi en instabil situation som för eller senare kommer att förändras – legitimiteten i systemet urholkas successivt. Det var i betydande utsträckning just detta som hände i Sovjet och Östeuropa när plötsligt tillräckligt många vågade tro och offentligt säga att kejsaren var naken. Det hade blivit möjligt att uttrycka det som i det privata länge uppfattats som sant. Kan det vara så att samma sak är på väg att ske när det gäller välfärdsskapandet i Sverige?

Om det officiella välfärdssystemets långsiktiga legitimitet

Det som förenar dessa båda exempel är att de analyserar hur människor i det lilla, i sin egen privata värld anpassar sig till de signaler och incitament som skatter, lagar och regler ger. Denna anpassning är rationell för den enskilde, men ofta både oförutsedd och oönskad av de makthavande. Till slut börjar dessa dolda världar med privata sanningar att leva sitt eget liv. Nya beteendemönster, vanor och moraluppfattning formas. Beteenden som ursprungligen är ovanliga blir vanliga, gränserna mellan rätt och fel tänjs och anpassas till den nya situationen. Till slut blir kanske rent fusk vanligt.

Och då uppstår naturligtvis frågan om vad som händer med välfärdssystemens legitimitet? Är man fortfarande beredd att godta och acceptera de höga skatterna och de omfattande regleringarna på ett mer grundläggande, principiellt plan? Finns det fortfarande en gemensam värdemässig bas, ett folkligt stöd och en bas som delas mellan folket och eliten. Överensstämmer normerna hos medborgarna med normerna hos den politiska eliten? Förtjänar det officiella välfärdssystemet erkännande?

Jag tror att det finns åtminstone två svar på denna fråga. Det första handlar om vad som händer på kort sikt, det andra om konsekvenserna på längre sikt.

På kort sikt kan legitimiteten till och med öka. Medborgarna lever i den bästa av världar och kan utnyttja både de officiella välfärdssystemen och de som utvecklas i den mer dolda, privata världen. Till och med politikerna kan acceptera och tyst bejaka denna dubbla bokföring. Den känsla som finns är faktiskt att ledande makthavare i många år tyst har accepterat ett visst fuskande, som ett sorts smöjmedel i systemet, för att de insett att fuskandet är en förutsättning för systemets överlevnad.

På lite längre sikt är detta emellertid en mycket riskfylld

Om det officiella välfärdsystemets långsiktiga legitimitet

---

strategi. Sannolikt finns det en gräns, en sorts kritisk massa (Schelling 1978) som inte får överskridas. När anpassning för allt fler övergår till flykt som övergår till fusk, riskerar legitimiteten att snabbt urholkas. Precis det som hände i våra östra grannländer. Och ju större offentlighet fuskandet får, desto större är naturligtvis denna risk. Publicitet skapar uppmärksamhet inte bara kring möjligheterna att fuska utan även kring det faktum att fusket är mycket utbrett, och då blir det även mindre socialt kostsamt att själv erkänna att man tillämpar Plan B.

Det alternativ som då återstår för de styrande är att öka kontrollen. Genom ökad kontroll minskas fusket direkt bland dem som riskerar upptäckt, men det sänder också en signal till andra att fusk inte är socialt acceptabelt. Ökad kontroll kan därmed öka legitimiteten kortsiktigt. Flera länder, inklusive Sverige, har kommit att tillämpa denna strategi.

Dock är risken stor att även ökad kontroll till slut blir kontraproduktiv och leder till en backlash. Skälet är för det första att kontroll leder till publicitet, som i linje med resonemanget ovan även kan leda till att många faktiskt inser att fusket är vanligt och dessutom ofta socialt accepterat. Man kan ju exempelvis spekulera om huruvida Radiotjänsts återkommande pejlingskampanjer leder till färre eller fler licenssmitare. För det andra riskerar ökad kontroll att leda till att moraliska skäl till att bete sig på ett visst sätt tonas ned till förmån för ett kalkylerande om avvägningen mellan risken för upptäckt och vinsten med att fuska. Och därmed har man redan lämnat diskussionen om legitimitet som ju bygger på en värdemässig respekt och samsyn.

Om och när ett samhälle hamnar i en sådan situation är det nog dags för en ny ansvarsfördelning mellan stat och individ,

---

Om det officiella välfärdsystemets långsiktiga legitimitet

---

mellan offentligt och privat. Kan det vara så att Sverige börjar närma sig ett sådant läge? Inte helt lätt att bedöma, förstås.

En möjlig utgångspunkt för en sådan diskussion skulle dock kunna vara att bejaka det positiva i den utveckling som beskrivits tidigare i denna skrift. Om allt fler medborgare förefaller både villiga och har kunskap att faktiskt ta ökat ansvar för sina egna liv borde väl även politiken kunna uppmuntra en sådan process inom ramen för mer ändamålsenliga institutioner?

Referenser

Berg, Jan O. (1997). *Förnyare, frustrerade och fria agenter*. Stockholm: City University Press

Habermas, Jürgen (1984). *Den rationella övertygelsen. En antologi om legitimitet, kris och politik*. Lund: Akademilitteratur

Karlson, Nils (2001). ”Demokratins konstitutionella legitimitet”, i *Demokratins konstitutionella val*, red. Berggren, N., Karlson, N. & Nergelius, J., Stockholm: City University Press

Kuran, Timur (1999). *Privat sanning, offentlig lögn – preferensförfalskningens sociala följder*. Stockholm: City University Press

Schelling, Thomas C. (1978). *Micromotives and macrobehavior*. New York: W. W. Norton & Company

Bilaga 1.

Fakta kring opinionsundersökning

I samband med skrivandet av boken har vi genomfört en opinionsundersökning som har syftat till att undersöka huruvida svenskar använder sig av Plan B. Totalt har 1 257 personer tillfrågats i mitten av maj 2007 genom en webbenkät. Undersökningen har genomförts av CINT som har riktat enkäten mot ett slumpmässigt urval av respondenter som tillhör deras panel.

En undersökning som syftar till att undersöka Plan B, d v s människors benägenhet att anpassa sig till olika regelverk, fly eller fuska är givetvis inte okomplicerad. Undersökningen har inte heller haft som ambition att fånga alla dimensioner av Plan B utan framför allt att fokusera på några vanliga och vanligt förekommande situationer som många ställs inför. De frågor som har ställts har berört områden som boende, arbete, bidrag och vård. Frågorna återfinns nedan. Respondenterna har även kunnat delas upp i olika grupper med avseende på kön, ålder och region. De resultat som redovisas i boken har inte lyft fram några av dessa dimensioner. Det finns skillnader och för den som är intresserad finns samtliga resultat nedan.

I boken redovisas även en del resultat på exempelvis temat ”95 procent har utnyttjat Plan B” och ”16 procent har ägnat sig

---

Fakta kring opinionsundersökning

åt rent fusk”. Dessa resultat har beräknats genom att vi utifrån undersökningen har plockat ut de svar som kan betraktas som Plan B-aktiviteter och fusk-aktiviteter och därefter beräknat hur många av respondenterna som har svarat jakande på någon/några av dessa aktiviteter.

Frågor och resultat från opinionsundersökning

1. Har du vid någrot tillfälle de senaste fem åren...

	Total	Kvinnor	Man	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Östra Mellansverige	Smland med Östra	Sydsverige	Västsverige	Norra Mellansverige	Mellersta Norrland	Övre Norrland
[1] ... av kostnads skull renoverat ditt boende eller stillet för antilla hantverkare?	56,40%	56,20%	56,60%	42,80%	55,20%	67,10%	54,50%	50,20%	57,70%	56,80%	56,80%	57,70%	56%	57,40%	68%
[2] ... hyrt ut ett boende utan att skatta för de inkomster över 10 000 kronor som gått splittdig?	2,30%	2,50%	2,10%	4%	3,20%	2,40%	1,20%	3,50%	0,90%	4,50%	1,10%	2,40%	1,70%	2,10%	2,70%
[3] ... hyrt ut ett boende utan tillstånd från din hyresvärd?	1,90%	1,30%	2,40%	3,50%	4%	1,80%	0,40%	4,20%	1,40%	0,90%	2,20%	1,20%	0,90%	0%	1,30%
[4] ... skaffat dig ett boende genom att hyra ett hus eller lärt boende emellan?	0,90%	0,70%	1,10%	2,30%	1,60%	0,60%	0,20%	1,20%	0%	0,90%	0,50%	2%	0,90%	0%	0%
[5] ... skaffat dig boende genom att använda egna eller närståendes kontakter?	12,80%	11,60%	13,90%	31,80%	22,40%	6,20%	5,90%	12,40%	10,50%	15,30%	14,80%	13,80%	8,60%	19,10%	12%
[6] ... hyrt ut ett boende genom att byta en hyresrätt mot en bostadsrättsvillan med prissänkning?	1%	0,70%	1,40%	3,50%	1,20%	0,90%	0,20%	0,80%	1,40%	0,90%	0,50%	0,80%	3,40%	0%	0%
[7] ... skaffat dig boende genom att byta en bostadsrättsvillan mot en hyresrätt och därför gått ner i pris?	1%	0,80%	1,20%	1,20%	2%	0,30%	1%	1,20%	0,90%	0%	1,80%	0,80%	1,70%	2,10%	0%
[8] ... borti i andra hand arrendekontrakt eller avstått från arrendekontrakt?	4,30%	3%	5,40%	13,90%	6,60%	2,60%	0,80%	8,10%	2,30%	0,90%	6%	3,30%	4,30%	4,30%	1,30%
[9] Inget av ovanstående	37,50%	37,70%	37,30%	40,50%	34,40%	28,80%	43,90%	42,50%	38,20%	39,60%	33,90%	35,80%	38,80%	34%	29,30%
Svarande	1257	594	663	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47	75

Frågor och resultat från opinionsundersökning

2. Har du vid något tillfälle de senaste fem åren...

	Total	Kvinnor	Män	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Östra Mellansverige	Småland med Öarna	Sydsverige	Vastsverige	Norra Mellansverige	Mellersta Norrland	Övre Norrland
[1] ...fått akassa trots att du kunnat arbeta?	2,40%	1,30%	3,30%	6,40%	4,40%	1,20%	0,80%	1,90%	2,30%	2,70%	1,10%	2,80%	5,20%	2,10%	1,30%
[2] ...fått sjukpenning trots att du kunnat arbeta?	2,10%	1,30%	2,90%	4%	2,40%	1,50%	1,80%	1,50%	2,30%	0,90%	2,70%	1,60%	2,60%	4,30%	4%
[3] ...planerat dina arbets- och arbetslöshetsperioder på ett sådant sätt så att du kunnat få ut mer av kassan än du planerat?	2,10%	1,50%	2,60%	3,90%	2,80%	2,40%	1%	0,80%	2,30%	3,60%	1,60%	1,60%	5,20%	2,10%	1,30%
[4] ...planerat dina sjukdomsperioder på ett sådant sätt så att du kunnat få ut mer av sjukpenning än du planerat?	1,20%	0,20%	2,10%	2,30%	1,60%	1,20%	0,60%	1,50%	0,50%	1,80%	1,60%	0,80%	0%	2,10%	2,70%
[5] ...övertrikt eller att en likare ska sjukskriva dig?	2%	1,30%	2,60%	5,20%	3,20%	0,60%	1,20%	3,10%	0,90%	0,90%	2,20%	1,20%	1,70%	4,30%	4%
[6] ...begärt VAB (ersättning för vård av barn) utan att ditt barn varit sjuk?	1,40%	1,20%	1,50%	2,90%	1,20%	1,80%	0,60%	2,30%	1,40%	0,90%	0,50%	0,80%	2,60%	0%	1,30%
[7] ...begärt VAB baserat på sjukpenning för att sjukskriva dig?	1,30%	1,30%	1,20%	1,70%	2%	1,80%	0,40%	1,50%	3,20%	0%	1,10%	0,40%	0,90%	0%	1,30%
[8] ...tagit ut komplement till ett sjukskrivande för att sjukskriva dig för att slippa karensdag?	26,10%	23,40%	28,50%	18,50%	28%	32,40%	23,50%	20,80%	28,40%	28,80%	28,40%	28%	27,60%	29,80%	29,30%
[9] ...företaget har erbjudit dig en timme på en vecka för privat eller semester på företaget, som du inte har tagit ut på arbetstid?	36,80%	29,50%	43,30%	48,60%	46,80%	35%	26,70%	42,10%	39,50%	33,30%	33,90%	36,60%	31,90%	31,90%	26,70%
[10] Ingen av ovanstående svarande	49,10%	54,70%	44%	41,60%	41,60%	46,50%	57,30%	48,60%	46,40%	49,50%	50,30%	46,70%	53,40%	46,90%	55%
	1257	594	653	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47	75

Frågor och resultat från opinionsundersökning

3. Har du vid något tillfälle de senaste fem åren...

	Total	Kylna	Man	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Östra Mellansverige	Snåland Öarna	Sydsvenska Västsvenska	Norra Mellansverige	Mellersta Norrland	Övre Norrland	
[1] ...haft ett extra svararbete vid sidan om ditt ordinarie för att höja din levnadsstandard?	23,70%	22,10%	25,20%	36,40%	27,20%	21,50%	19%	21,20%	24,10%	25,20%	21,90%	27,60%	21,60%	17%	23%
[2] ...haft ett extra arbete svart (dvs. utan att betala erforderlig skatt) vid sidan om ditt ordinarie för att höja din levnadsstandard?	10,50%	6,40%	14,20%	23,70%	14,80%	10,90%	3,40%	12,40%	10,90%	9,90%	12%	9,80%	9,50%	8,50%	5,30%
[3] ...i regel svart döbar jag att betala erforderlig skatt?	0,40%	0%	0,80%	1,70%	0,40%	0,30%	0%	0,80%	0%	1,80%	0,50%	0%	0%	0%	0%
[4] ...anlåt svart hanteringshjälp (dvs. utan att betala erforderlig skatt)?	17,30%	13,50%	20,80%	8,10%	18,40%	22,90%	16,20%	17%	19,50%	19,80%	14,80%	15,90%	18,10%	17%	18,70%
[5] ...anlåt svart städhjälp (dvs. utan att betala erforderlig skatt)?	4,80%	4,90%	4,70%	3,50%	5,60%	5,90%	4%	12%	2,30%	3,60%	4,90%	3,70%	1,70%	0%	0%
[6] ...anlåt svart förbrukningsvaror (dvs. utan att betala erforderlig skatt)?	2,40%	3%	1,80%	1,20%	3,60%	2,90%	1,80%	5%	1,40%	2,70%	3,80%	1,20%	0,90%	0%	0%
[7] ...anlåt svart barnpassning (dvs. utan att betala erforderlig skatt)?	2,10%	2,20%	2,10%	2,90%	3,20%	2,90%	0,80%	1,50%	2,70%	6,30%	2,20%	1,20%	0,90%	0%	2,70%
[8] Ingen av ovanstående	56,10%	60,60%	52%	45,70%	52,80%	53,80%	63%	53,30%	56,40%	50,50%	59%	56,90%	59,50%	59,60%	56%
Svarande	1257	594	663	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47	75

Frågor och resultat från opinionsundersökning

4. Vad gör du om du får en orientat landlärarkostnad på 10 000 kr?

	Total	Kvinnor	Man	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Mellersta Mellansverige	Söndland med Östra Mellansverige	Sydsvetige Östra Öarna	Sydsvetige Västsvetige	Norra Mellansverige	Norra Mellerta Mellerta Norrland	Övre Norrland
[1] Betalar själv	63,50%	59,40%	67,10%	50,90%	59,60%	58,50%	73,30%	67,60%	64,50%	69,40%	61,20%	63,40%	57,80%	57,40%	56%
[2] Lånar från anhörig/bekant	7,60%	10,10%	5,30%	19,70%	10,60%	9%	3,40%	8,50%	6,80%	7,20%	7,70%	5,70%	8,60%	6,40%	10,70%
[3] Lånar från bank eller annan kreditgivare	10,50%	11,30%	9,80%	4,80%	10,40%	12,60%	11,10%	8,50%	11,80%	7,20%	10,40%	11,40%	10,30%	12,80%	14,70%
[4] Avstår från att gå till tandläkaren	15,50%	16,70%	14,50%	20,80%	16,40%	19,70%	10,30%	14,30%	14,10%	12,60%	15,30%	16,30%	20,70%	7%	17,30%
[5] Anna tsätt	2,90%	2,50%	3,30%	4%	2,80%	4,10%	1,80%	0,80%	2,70%	3,60%	5,50%	3,30%	2,60%	6,40%	1,30%
Svarande	1257	594	663	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47	75

5. Har du vid någ ot tillfälle de senaste fem åren skaffat dig eller någon anhörig eller bekant sjukvårdsmo sig genom kontakter i stället för att gå den vanliga vägen?

	Total	Kvinnor	Man	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Östra Mellansverige	Smland med Östra Öarna	Sydsvetige Västsvetige	Norra Mellansverige	Norra Mellerta Mellerta Norrland	Övre Norrland
[1] Ja	18,70%	18,40%	19%	22,50%	18,40%	15%	20%	20,10%	16,40%	18,90%	21,90%	19,10%	15,50%	17%
[2] Nej	81,30%	81,60%	81%	77,50%	81,60%	85%	80%	79,90%	83,60%	81,10%	78,10%	80,90%	84,50%	83%
Svarande	1257	594	663	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47

6. Har du vid någ ot tillfälle de senaste fem åren hjälpt till att vårda en anhörig eller bekant som är/vart så sjuk att hon eller han enligt din bedömning borde ha fått hjälp ge nom någon av landstingets vårdheter?

	Total	Kvinnor	Man	20-27	28-36	37-48	49-71	Stockholm	Östra Mellansverige	Smland med Östra Öarna	Sydsvetige Västsvetige	Norra Mellansverige	Norra Mellerta Mellerta Norrland	Övre Norrland
[1] Ja	15%	16,80%	13,40%	15%	9,60%	14,10%	18,40%	17,40%	12,30%	13%	16,40%	14,20%	16,40%	12%
[2] Nej	85%	83,20%	86,60%	85%	90,40%	85,90%	81,60%	82,60%	87,70%	82%	83,60%	85,80%	83,60%	88%
Svarande	1257	594	663	173	250	340	494	259	220	111	183	246	116	47

Noter

Att fuska eller inte fuska

- ¹ http://www.svd.se/dynamiskt/idag/did_10647852.asp SvD 28/9 2005.
- ² http://www.svd.se/dynamiskt/idag/did_10647852.asp SvD 28/9 2005.
- ³ SCB (2005) s. 7.
- ⁴ R. B. Freeman, ”The Youth Job Market Problem at Y2k”, i *Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.
- ⁵ Employment Outlook 2002, OECD. *Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.
- ⁶ Arnell-Gustafsson (2003:8) s. 3–5.
- ⁷ Rapport Integration 2005. Integrationsverket, Norrköping.
- ⁸ <http://www.riksrevisionen.se/templates/OpenDocument.aspx?documentid=5959>
- ⁹ Riksrevisionsverket (2006) *Den offentliga arbetsförmedlingen 2006:22*.
- ¹⁰ <http://www.iaf.se/upload/Rapporter/2006/Platsanvisningar.pdf>
- ¹¹ <http://www.expressen.se/expressen/jsp/polopoly.jsp?a=596174>.
- ¹² Socialförsäkringsutredningen (2005) Vad är arbetslinjen? Samtal om socialförsäkring nr. 4.
- ¹³ Ahrne, Garsten (1998)
- ¹⁴ Friberg, Olli & Wadensjö (1999) s.123
- ¹⁵ <http://www.etc.se/artikel/226/ger-blattar-jobb> (Linnea Nilsson, Ger blattar jobb) 2007-01-23
- ¹⁶ <http://www.backpacking.se/Discussion/ShowPost.asp?PostId=198562&SubMenu=1> (2006-09-04 13:23:53 Tobias)
- ¹⁷ <http://www.backpacking.se/Discussion/ShowPost.asp?PostId=30871&SubMenu=1> (2004-08-09 18:45:35 Andreas)
- ¹⁸ <http://www.backpacking.se/Discussion/ShowPost.asp?PostId=30871&SubMenu=1> (2004-08-09 20:49:45 Linda)
- ¹⁹ <http://www.backpacking.se/Discussion/ShowPost.asp?PostId=30871&SubMenu=1> (2004-08-09 21:58:20 Johanna)
- ²⁰ Olsen (1984). Se också de fascinerande exemplen om hur jordbruksregleringarna staplades på rad för att hantera effekterna av den närmast föregående regleringen i Morell s. 173–177. (2001) och Bolin – Meyerson – Ståhl (1982) s. xx.

Noter

- 21 Statskontoret (2004) Individuella handlingsplaner vid arbetsförmedlingen – en utvärdering. 2004:14.
- 22 <http://www.alba.nu/artikel/artikel.php?id=407>
- 23 <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/42/79/e0aa55f8.pdf>
- 24 <http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/29/51/7a416682.pdf>

Plan B som i Boende

- 1 En intressant illustration på att det är något fel på bostadsmarknaden och att bytesannonser är ett exempel på detta är att folk inte i någon större utsträckning byter begagnade bilar eller andra varor på detta sätt. Annonser av typen ”Bättre Volvo bytes mot Ford, ett dragsläp och en cykel” är ovanliga.
- 2 Ett attraktivt alternativ är också att anlita utländska hantverkare. I takt med att människor rör sig allt friare i Europa så har det blivit vanligare med hantverkare från de forna östländerna. För den som vill ha hjälp finns det dels hantverkarförmedlingar som hyr ut utländska hantverkare. Svart utländsk arbetskraft är också något som blir allt vanligare och här torde svartpriserna många gånger ligga under de som svenska hantverkare erbjuder.
- 3 Orsaker till att utvecklingen dessutom har tagit fart efter 1997 har också att göra med att hushållen har fått bättre möjligheter att jobba med sina bostäder i och med att löneutvecklingen har varit stark, räntorna har fallit vilket bidragit till att husen har stigit i värde och därmed gjort det lättare att låna på bostaden för att renovera/bygga ut. Den nya tidens konsumentorienterade byggvaruhus (t ex Bauhus, K-rauta, Hornbach och Silvan Bygg) har troligtvis också bidragit till att ”locka fram” hantverkaren bland vanliga konsumenter.
- 4 Skatteverket (2006), kapitel 5 och i synnerhet kapitel 5.5 och framåt.
- 5 Skatteverket har genomfört liknande studier som också pekar på en relativt stor benägenhet att köpa tjänster svart.
- 6 Ett tankeexperiment på detta tema är följande. I Sverige finns det ungefär 4,3 miljoner hushåll. Av dessa bor ca 55 procent i bostadsrätt eller i eget hus (ca 2,3 miljoner hushåll). Om vi antar att det behöver göras någon form av renovering vart tionde år så kan man förvänta sig att ungefär 230 000 hushåll är benägna att anlita en hantverkare. Om nästan 300 000 hushåll uppger att de har anlitat en hantverkare svart under senaste året så innebär det följaktligen att många som har ett behov av hjälp också är beredda att anlita en hantverkare svart. Givetvis är detta bara ett tankeexperiment.
- 7 Sätter man in isolerglas i sitt hus så kommer taxeringsvärdet på huset att

---

Noter

---

höjas. Den som satsar på isolerglas får en höjning med tre poäng i småhustaxeringen.

- ⁸ Svenskt Näringsliv (2002), *Lotto eller arbete – 9 av 10 måste jobba minst 25 år för att tjäna ihop en halv miljon kronor.* (<http://www.svensktnaringsliv.se/material/rapporter/article377.ece>). Hur länge en person måste jobba extra för att tjäna ihop en halv miljon kronor beror bland annat på vilka marginaeffekter personen möter. I rapporten finns det exempel på hushåll som måste arbeta mer än 50 år.
- ⁹ Se Bergström och Gidehag (2007), *Till40 procent fri – en medelklassfamiljs uppvaknande.* Timbro Stockholm

Att få sitt på det torra

- ¹ Dagens Industri, 2007-03-17.
- ² SCB Välfärd Nr 3 2005.
- ³ Förmögenhetsstatistik 2005, Statistiska Centralbyrån.
- ⁴ Lägre skatt på arbete och kompetens. En rapport från TCOs skattegrupp, TCO, 2006-03-21.
- ⁵ På marginalen – skatternas sociala dimension, Rankka M. & Olsson H.
- ⁶ S snabbt lån fixar skral kassa i Dagens Nyheter 2006-12-28 och TT-artikel från 17 jan -06.
- ⁷ Marginalskatten år 1 blir ca 60 procent och år 2 ca 30 procent.
- ⁸ Marginalskatten blir ca 30 procent båda åren.
- ⁹ SOU 2006:23 Nya skatteregler för idrotten.
- ¹⁰ Beskrivning av statistiken, Förmögenhetsstatistik 2004, SCB.
- ¹¹ Exempelvis A. Klevmarken och D. Domeij.
- ¹² David Domeij, Gidehag/Olsson

Att klara sjukdom

- ¹ Hesselius m.fl., 2005.
- ² Detta visas t.ex. i Svenskt Näringslivs undersökning (2004) och senare uppföljningar från Försäkringskassan.
- ³ Fölster, Hallström; Morin och Renstig (2003).
- ⁴ Engström, Hesselius och Persson (2006).
- ⁵ Exempelvis Dagens Nyheter den 5 november 2006 under rubriken ”Försäkringskassan överdriver fusksiffror” där Försäkringskassans chef anklagas för att överdriva fusket. I hela artikeln nämns inte att Försäkringskas-

---

Noter

---

sans granskning i själva verket missar de mest uppenbara sätten att fuska.

- ⁶ Med det menas att premier som arbetsgivaren betalar görs avdragsgill från bolagsskatt. Samtidigt skulle individer få möjlighet att dra premien från inkomstskatten om de tecknar en sådan försäkring utan att gå via arbetsgivaren.

Pirate Bay-generationen och Plan B

- ¹ Med unga gör vi här ingen exakt avgränsning i ålder men menar huvudsakligen unga människor i Sverige i åldern 18–25 år. Det är i den åldern de flesta unga i Sverige flyttar hemifrån och börjar forma ett eget liv.
- ² UngdomsBarometern 2006, Cosmos Communications
- ³ *Ungdomars etablering: Generationsklyftan 1980–2003*, SCB 2005, rapport 108 i serien Levnadsförhållanden
- ⁴ Med etableringsålder på arbetsmarknaden menar vi den ålder när minst 75 procent av årskullen är förvärvsarbetande.
- ⁵ *Anställ unga!*, SOU 2006:31
- ⁶ TCO
- ⁷ SCB
- ⁸ Socialstyrelsen
- ⁹ Ungdomsstyrelsen och SCB 2006
- ¹⁰ SCB, Socialstyrelsen, Ungdomsstyrelsen
- ¹¹ *Anställ unga!*, SOU 2006:31
- ¹² Svenska folkets levnadsförhållanden (ULF), SCB
- ¹³ Se bland andra undersökningar av Kairos Future och Ungdomsstyrelsen
- ¹⁴ Ungas etablering och ekonomi, Ungdomsstyrelsen 2003:9 samt Svenska folkets levnadsförhållanden (ULF), SCB
- ¹⁵ Se till exempel *Ungas etablering på arbetsmarknaden*, Generationsstudien 1, TCO Granskar 2/2202
- ¹⁶ Fokus 05 – en analys av ungas etablering och egen försörjning, Ungdomsstyrelsen 2005:10
- ¹⁷ Ungas etablering och ekonomi, Ungdomsstyrelsen 2003:9 samt Svenska folkets levnadsförhållanden (ULF), SCB
- ¹⁸ Ungas etablering och ekonomi, Ungdomsstyrelsen 2003:9 samt Svenska folkets levnadsförhållanden (ULF), SCB
- ¹⁹ Se bland andra rapporten ”Unga vuxna. Kulturmönster och livschanser” av Mats Trondman
- ²⁰ Cosmos Communications AB, UngdomsBarometern 2006
- ²¹ Rudolf Antoni, SOM-institutet

Noter

- ²² Ungdomsundersökningar av Kairos Future och Handelshögskolan i Göteborg
- ²³ Undersökning av Sifo Research & Consulting, december 2005
- ²⁴ Synen på sjukskrivning i den yngre åldersgruppen måste tas med en nypa salt. De flesta unga har inte etablerat sig på arbetsmarknaden än och har därför rimligen ingen klar bild av innebörden i att sjukskriva sig fast man är frisk.
- ²⁵ Att sjukanmäla sig utan att vara sjuk tycker 15 procent av de unga är acceptabelt mot bara fem procent i åldersgruppen 30–49 år och en procent i åldersgruppen 50–64 år. Att ange för höga skadeståndsanspråk till ett försäkringsbolag tycker 15 procent i åldersgruppen 15–29 år jämfört med tio respektive sju procent i åldersgrupperna 30–49 år och 50–64 år
- ²⁶ 16 procent i åldersgruppen 15–29 år tycker att det är acceptabelt att inte ta upp skattepliktiga inkomster i deklarationen mot 22 procent i åldersgruppen 30–64 år.
- ²⁷ Hur omfattande är svart arbete och skattefusk och vilken inställning har svenska folket? Unionkonsult 2005-11-14
- ²⁸ Demoskop 2005 samt Skatteekonomiska meddelanden. Nr 50 Attityder till svartarbete – resultat från en kvantitativ undersökning
- ²⁹ Demoskop 2005 samt Skatteekonomiska meddelanden. Nr 50 Attityder till svartarbete – resultat från en kvantitativ undersökning
- ³⁰ Demoskop 2005 samt Skatteekonomiska meddelanden. Nr 50 Attityder till svartarbete – resultat från en kvantitativ undersökning
- ³¹ *Hur omfattande är svart arbete och skattefusk och vilken inställning har svenska folket?*, Unionkonsult 2005-11-14
- ³² *Hur omfattande är svart arbete och skattefusk och vilken inställning har svenska folket?*, Unionkonsult 2005-11-14
- ³³ Undersökning utförd av Synovate Temo på uppdrag av Svenskt Näringsliv, september 2003
- ³⁴ Se bland andra Inglehart, Roland, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton University Press, 1977 och Westholm, Anders, *The Political heritage: Testing Theories of Family Socialization and generational Change*, Uppsala Universitet, Statsvetenskapliga institutionen, 1991.
- ³⁵ Se till exempel Henrik Oscarsson, *Vad formar ungdomars värderingar?* i Henrik Oscarsson (red), *Spår i framtiden*, SOM- rapport nummer 28, 2002

Noter

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

- ¹ SCB, hushållens konsumtionsutgifter
- ² Ett sätt att mäta utbudsexplosionen inom Handeln är att jämföra omsättningssiffror i en bransch med hushållens konsumtionsutgifter för en viss vara. Omsättningen inom möbelhandeln motsvarar exempelvis bara 71 procent av vad hushållen lägger på inköp av möbler. Vilket innebär att hushåll handlar möbler utanför den ordinarie möbelhandeln vilket är en spegelbild av utbudsexplosionen. (HUI)
- ³ SCB 2000 och SCB:s förmögenhetsstatistik 2004 (tabell 9 b)
- ⁴ Tidningarnas telegrambyrå
- ⁵ Gidehag/Eckerdal 2003.
- ⁶ I Sverige utgör konsumtionen av tjänster exklusive boende knappt 30 % av den totala konsumtionen. I USA är motsvarande siffra 44 % (statistik från SCB och Bureau of Economic Analysis). Men vår tjänstesektor är även ca 10 % mindre än i övriga Europa (konsumtionsstatistik från Eurostat)
- ⁷ 8,8 % av total konsumtion i EU-25 att jämföra med 5 % i Sverige (Eurostat).
- ⁸ Eurostat.
- ⁹ SCB, fastighetsprisindex
- ¹⁰ SVD 2006 01 26 ”Aldrig har vi shoppat som nu”
- ¹¹ SCB Förmögenhetsstatistik år 2000 (tabell 14 a)
- ¹² Se exempelvis Schneider, F ”The size and development of the shadow economies of 22 transition and 21 OECD countries”, 2002, för en studie som påvisar en stor svart sektor i Sverige

CV

Att fuska eller inte fuska

Henrik Lindberg är född 1973. Utbildad vid Uppsala universitet, disputerad ekonom-historiker och lärare med inriktning mot modern svensk ekonomisk historia. Han arbetar vid Ratio – Näringslivets forskningsinstitut inom projektet Staten och arbetsmarknaden. Forskningen inriktas på kollektivavtals-systemet, konflikter på arbetsmarknaden, hur politisk förändring samspelar med ekonomiska strukturförändringar och idéernas betydelse i politiken. Vid sidan av att forska sysslar Henrik också med schack i rollerna som ledare, skribent och spelare.

Plan B som i Boende

Fredrik Bergström är född 1967. Han är vd för Handelns Utredningsinstitut (HUI) och har doktorerat på Handelshögskolan i nationalekonomi. Avhandlingen handlade om företagsstöd. Sedan 1999 har han varit verksam på HUI. Fredrik är en av landets ledande experter på parti- och detaljhandel. Han har även intresserat sig för den ekonomiska tillväxtens drivkrafter, konkurrensfrågor och den svenska modellens för- och nackdelar. Fredrik har skrivit ett stort antal rapporter, vetenskapliga artiklar och böcker. Fredrik bor i Huddinge, har fru och tre barn, cyklar 4 mil varje dag och älskar att plåga sig med olika former av idrott.

Att få sitt på det torra

Helena Olsson är född 1977. Helena arbetar som borgarrådssekreterare i Stockholms stadshus med ansvar för bostads- och integrationsfrågor. Dessförinnan har hon varit chefekonom på Skattebetalarnas Förening samt arbetat med samhällsekonomiska utredningar på Handelns Utredningsinstitut. Det starka intresset för samhällsfrågor kombinerar hon med att stimulera sina sinnen med resor, musik, mat och vin.

CV

Att klara sjukdom

Stefan Fölster är chefekonom på Svenskt Näringsliv och adjungerad professor i nationalekonomi vid KTH i Stockholm. Han har tidigare forskat och skrivit om hur välfärdssystem orsakar oväntade beteenden, och ibland resultat som är motsatsen av vad som var syftet. Böckerna ”Jämlikheten som försvann” och ”Den sjuka vården” på detta tema gav ett betydande genomslag i välfärdsdebatten. Stefan har just återvänt från en vandring genom Kalahariöknen och försöker att komma på nästa äventyr.

Pirate Bay-generationen och plan B

Linda Genf är född 1967. Hon är statsvetare och arbetar sedan tio år som omvärldsanalytiker. Sedan 2004 driver hon omvärldsanalysföretaget Futuresense tillsammans med en kollega. Linda intresserar sig för vad som driver samhällsutvecklingen och hur det påverkar människor och organisationer. Speciellt intresserad är hon av förändringar i människors värderingar, livsstil, livsval och konsumtionsmönster och hur de kan ses som uttryck för andra förändringar i samhället.

Linda har skrivit och medverkat i ett flertal böcker och rapporter. Hon bor i lägenhet i Stockholm med man och barn, intresserar sig för nästan alla former av kultur, tar sig helst fram till fots och vistas gärna i naturen.

Är den svenska modellen på väg att shoppas bort?

Robert Gidehag är civilekonom/nationalekonom från Uppsala Universitet. Han har arbetat på Finansdepartementets budgetavdelning och på Riksbanken. Därefter ansvarade han för samhällsekonomiska utredningar på Handels utredningsinstitut. Sedan 2004 är han VD på en av Sveriges största intresseorganisationer, Skattebetalarnas Förening. Robert Gidehag är 38 år, är gift och har fyra barn samt är en hyfsad maratonlöpare. Dessutom har han fångat en tiokilosgädda!

Plan B: Obalansen slår tillbaka

Johan Marcus född 1967. Har tidigare bl a varit förbundsdirektör för Sveriges Handelsarbetsgivare, förhandlingschef och vice VD för Svensk Handel och förhandlingsdirektör på Posten AB. Johan är jur kand och har en Master i Management från London School of Economics.

CV

Johan arbetar idag med affärsutveckling i Östafrika med placering i Nairobi, Kenya. Där bor Johan med sin familj (fru, två pojkar och två hundvalpar). Intresset för Afrika delar han med sin fru som bott i många olika afrikanska länder. Kvällarna ägnas åt att dressera husets valpar vilka är en blandning mellan Grand Danois och Dobberman (sk DobDanois).

Om det officiella välfärdssystemets långsiktiga legitimitet

Nils Karlson är nationalekonom och statsvetare, docent, samt verkställande direktör vid Ratio – Näringslivets forskningsinstitut. Han forskar om samspelet mellan politik, marknader och sociala normsystem i den moderna välfärdstaten. Han har lett ett flertal forskningsprojekt om bl a svensk utvecklingskraft; marknad och moral; institutionell konkurrens; skatter och värdighet; demokrati och konstitutionalism; kreativ förstörelse och samhällsdynamik; kollektivavtal och konfliktregler; familjeföretagande och ägarbeskattning; samt politisk förändring. Han har publicerat en rad böcker och artiklar inom ekonomi, konstitutionella frågor och politisk filosofi.

Mats Ögren är född 1969 och redaktör för denna bok. Han är journalist och har fil.kand. i ekonomi. Har medverkat som fristående skribent i ett flertal dagstidningar och magasin samt arbetat för TV4 bland annat som redaktör för "Nyhetsmorgon" och för samhällsprogrammet "Ekdal mot makten". Våren 2005 var han redaktör för tv-programmet "Göran Persson – 3 325 dagar av makt" samt för boken "Makten framför allt – en antologi om statsminister Göran Persson", Wahlström & Widstrand förlag. Våren 2006 var han redaktör för tv-programmet "Yrke: Kung" samt för böckerna: "För Sverige – Nuförtiden – en antologi om Carl XVI Gustaf" Bokförlaget DN, och boken "Våra Drömmars Skola" på uppdrag av Lärarnas Riksförbund, Hjalmarson & Högberg förlag. Hösten 2006 redaktör för boken "Sanningen om Sverige – en antologi om jobben som försvann", Bokförlaget DN.

